

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra společenských věd

Bakalářská práce

Michaela Šestáková

Voltaire jako společenský a politický myslitel

Olomouc 2012

vedoucí práce: PhDr. Petr Zima, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Voltaire jako společenský a politický myslitel zpracovala samostatně pod vedením PhDr. Petra Zimy, Ph.D. a že jsem uvedla všechny zdroje použité při zpracování této práce.

V Olomouci dne.....

.....

Ráda bych poděkovala vedoucímu mé bakalářské práce PhDr. Petru Zimovi Ph.D. za cenné informace, ochotu a čas, který mi věnoval.

Obsah:

1. Úvod.....	5
2. Život Voltairův	7
2.1 Zázračné dítě.....	7
2.2 Voltairova studia.....	8
2.3 Pobyt v Haagu.....	9
2.4 Pobyt na zámku Saint – Ange u Fontainebleu.....	10
2.5 První uvěznění v Bastile	10
2.6 Druhé uvěznění v Bastile.....	11
2.7 Exil v Londýně	12
2.8 Návrat do Francie	12
2.9 Úkryt v Cirey	13
2.10 Princ Bedřich Pruský	13
2.11 Pobyt na pruském dvoře	15
2.12 Život ve Ferney.....	16
2.13 Calasův případ	16
2.14 Rytíř de la Barre.....	17
2.15 Triumfální návrat do Paříže	17
3. Voltairova filozofie.....	19
3.1 Obecné rysy Voltairovy filozofie	19
3.2 Základní metafyzické otázky	20
3.2.1 Existence boha	20
3.2.2 Duše a její nesmrtelnost.....	22
3.2.3 Svoboda lidské vůle	23
3.3 Poznání a existence vnějšího světa ve Voltairově pojetí.....	24
3.4 Voltairova kritika Leibnizovy filozofie	26

4. Voltaire a náboženství	28
4.1 Ateismus a fanatismus	28
4.2 Požadavek náboženské tolerance.....	30
4.3 Heslo Écrasez l'infâme	32
4.4 Voltairova kritika Bible	33
5. Voltairovo pojetí společnosti	36
5.1 Ideální státní zřízení.....	36
5.2 Požadavek sekularizace státu.....	37
5.3 Nerovnost mezi lidmi	38
5.4 Válka.....	41
6. Voltaire – historik	43
7. Candide	46
8. Voltaire ve výuce společenských věd.....	49
9. Závěr	51
10. Prameny a literatura	52

1. Úvod

Voltaire, jedna z nejdůležitějších postav 18. století nejen ve Francii, ale i v celé Evropě. Své jméno zapsal, jak do oblasti literatury, filozofie, tak do oblasti politického myšlení. Proslavil se nejen jako spisovatel a filozof, ale také jako odpůrce katolického fanatismu a bojovník proti bezpráví a útlaku člověka.

Jeho život byl velmi pestrý a dobrodružný, hodně cestoval, pobýval na dvoře několika panovníků. Kvůli konfliktům s konzervativními vrstvami společnosti byl i vězněn či nucen opustit svou zemi.¹

„Až do posledního okamžiku svého neustálou prací přeplněného života psal břitkým a skvěle pohotovým perem geniálního žurnalisty a bojujícího myslitele brožury, pamflety, dialogy, eseje, satiry a epištoly, veršem nebo prózou potírající vše, v čem se domníval spatřovat překážku lidského pokroku, a mířící všude tam, kde promlouvalo temné nelidské bezpráví. Každé jeho dílo se vyznačovalo duchem bojovně humanistické kritiky.“²

O Voltaireově pestrém životě, o důležitých událostech i menších, neméně zajímavých, historkách se můžeme dočíst v publikacích Victora Thaddeuse, Jeana Orixe, André Mauroise a dalších, které jsou dostupné v českém jazyce.

Mé studium francouzské filologie a obecně zájem o francouzskou kulturu je také jedním z důvodů, proč jsem si vybrala právě osobnost významného francouzského osvícenského myslitele Voltaira.

Osvícenství dalo podnět k úpadku absolutní monarchie a jejímu překonání. Probudilo nové myšlenky o uspořádání státu. Právě Voltaire, jako jeden z hlavních představitelů osvícenského hnutí, významně ovlivnil další vývoj předrevoluční Francie.

„Osvícenci zdůraznili myšlenky svobody proti despotismu, přirozené rovnosti proti stavovství, demokracie proti aristokratismu, snášenlivosti proti fanatismu.“³

V této práci bych se chtěla zabývat právě životem Voltaira, který mě uchvacuje svou pestrostí, jeho nejzásadnějšími díly a hlavně jeho filozofickými názory, pojetím společnosti a náboženství, historiografickou činností a také jeho, podle mě nejdůležitější, povídkou

¹ HOLZBACHOVÁ, Ivana: *Příspěvky k dějinám francouzské filozofie společnosti*. Brno: Masarykova univerzita, 2011. Str. 52.

² MINÁŘ, Jaroslav: *Voltaire v naší společnosti a literatuře*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1964. Str. 6.

³ SVITÁK, Ivan: *Humanista Voltaire*. In VOLTAIRE: *Voltaire - Myslitel a bojovník I. Filosofie, náboženství*. Praha: SNPL, 1957. Str. 12.

Candide. Nakonec bych se ještě chtěla zamyslet nad významem výuky o Voltairovi na středních školách.

Než jsem začala pracovat na této bakalářské práci, měla jsem o Voltairovi jen základní představu jako o jednom z mnoha osvícenských myslitelů. Avšak po bližším seznámení s jeho životem a dílem jsem zjistila, že to nebyl pouhý myslitel či spisovatel, který své pokrokové myšlenky šířil jen pomocí pera, ale že se často sám vystavoval nebezpečí, perzekucím a vyhnanství jen proto, aby hájil práva druhých. Nelitoval obětovaného času i finančních prostředků na očistění cti neprávem perzekuovaných při zfanatizovaných procesech. Nebál se vyslovit své opoziční názory proti většině, proti církevní moci či panovníkovi.

Proto jsem si také dovolila ve své bakalářské práci věnovat poměrně značnou část jeho životopisu, neboť stejně tak jako někteří autoři, ze kterých čerpám, i já si myslím, že samotný život Voltairův je jeho největším dílem.

„ Voltaire je humanista. Humanismus je společný a nejpodstatnější znak všech oborů jeho činnosti; je humanistou ve filosofii, kritisuje-li scholastické předito, je humanistou v chápání náboženství tím, že zbavuje lidi pověry, je humanistou v politice, protože se zasazuje za liberální, demokratické svobody, je humanistou v praktické životní moudrosti o dobrém a zlém, je humanistou v právu, když vpaluje despotické zvlí znamení hanby. Je tedy humanistou nejen svými výroky o člověku, ale zejména důsledky svého jednání.“⁴

⁴SVITÁK, Ivan: *Humanista Voltaire*. In VOLTAIRE: *Voltaire - Myslitel a bojovník I. Filosofie, náboženství*. Praha: SNPL, 1957. Str. 33.

2. Život Voltairův

2.1 Zázračné dítě

Dne 21. listopadu roku 1694, za vlády Ludvíka XIV., se v Paříži narodil François-Marie Arouet. Jeho vstup do života nebyl jednoduchý a nikdo z jeho rodiny by nevěřil, že se dožije až do svých třiaosmdesáti let. Zdá se až paradoxní, že tak velká osobnost jakou je Voltaire, byl těsně po svém narození považován za mrtvého a celý první rok svého života byl tak slaboučký, že nebylo jisté, zda bude žít. François se narodil jako páté dítě Marii Margueritě, rozené d'Aumardové, a notáři François Arouetovi.⁵

Jean Orieux se krátce zmiňuje o křtu malého François-Marie Aroueta, který byl tak slabý, že musel být pokřtěn doma a teprve až později v kostele. Tato skutečnost prý Voltairovi později dovolovala přít se o datum svého narození. Říkával totiž, že se narodil v Châteney o rok dříve, činil se starším, ale podle Jeana Orieuxe se vlastně neví proč.⁶

Victor Thaddeus naznačuje možnost, že otcem Voltaira nemusí být François Arouet, ale může to být neznámý milenec jeho matky.⁷

Této otázce se věnuje i Jean Orieux, avšak tuto možnost vyvrací a dokazuje, že Voltaire sám byl šířitelem této povídky. Voltaire by byl raději synem abbého de Châteauneuf či auvergneského šlechtice Rochebruna než synem střízlivého a praktického notáře Aroueta. Podle Orieuxe to Voltaire dělal také proto, aby budil zájem, aby dráždil a pohoršoval.⁸

Avšak tyto Voltairovy žerty podle mého názoru vypovídají o jeho vztahu k otci, jehož povahové vlastnosti byly asi v přímém protikladu s Voltairovou svobodomyšlností.

Co se týče Voltairových předků, na otcově straně byla pouze dlouhá řada lopotících se rodin koželuhů, tkalců, soukeníků a lékárníků. Jeho matka Marguerite d'Aumard byla ze společensky lepšího rodu, avšak nám zůstává skoro úplně neznámá. Podle Thaddeuse se o ní Voltaire téměř nikde nezmiňuje, zemřela, když bylo Françoisovi sedm let.⁹

„V Paříži chlapec, podpíraný v posteli, diskutuje se starcem o božském právu králů a

⁵ SVITÁK, Ivan: *Humanista Voltaire*. In VOLTAIRE: *Voltaire - Myslitel a bojovník I. Filosofie, náboženství*. Praha: SNPL, 1957. Str. 17.

⁶ ORIEUX, Jean: *Voltaire neboli vláda ducha I*. Praha: Odeon, 1979. Str. 20.

⁷ THADDEUS, Victor: *Voltaire. Génius výsměchu*. Praha: Aventinum, 1931. Str. 16.

⁸ ORIEUX, Jean: *Voltaire neboli vláda ducha I*. Praha: Odeon, 1979. Str. 21-22.

⁹ THADDEUS, Victor: *Voltaire. Génius výsměchu*. Praha: Aventinum, 1931. Str. 14-15.

*křesťanství. Chlapec je dítě Voltaire, muž jeho kmotr, starý abbé z Châteauneufu. Stařec, zchytralý, snášenlivý, dvorský, s tenkými smyslnými nozdrami a skeptickým úsměvem – bohatý zkušeností o šalbách světa. Chlapec se zářivýma výsměšnýma očima – očima, v nichž jako by byla soustředěna všechna životnost, jež chybí křehkému tělu, očima jasnýma světlem mládí, a přece podivně starýma a moudrýma.*¹⁰

Takto jsou popisována Voltairova setkání s jednou z nejvýznamnějších osob, která ovlivnila jeho smýšlení. Již ve třech letech dává abbé de Châteauneuf Voltairovi přednášet La Fontaineovy bajky a báseň Moïsade, ve které jsou zavrhována všechna náboženství.¹¹

Otec Arouet nese nelibě názory, které abbé Françoisovi během jeho dětství vštěpuje, ale na druhou stranu musí uznat, že François je zázračné dítě, které s lehkostí chápe, analyzuje a rozumuje o víře.¹²

Zde bychom mohli polemizovat, do jaké míry může tříleté dítě rozumět básním, které mu jeho kmotr abbé de Châteauneuf dával recitovat a názorům, které mu předkládal, ale nemůžeme mu jistě upřít určitou výjimečnost oproti jiným dětem, protože si moc dobře nedovedu představit tříleté dítě recitující filozofické básně.

2.2 Voltairova studia

V deseti letech byl François poslán na jezuitskou kolej Ludvíka Velikého. Jean Orioux zmiňuje mnoho detailů z období Voltairových studií. Například i to, že v roce 1709 byla zima tak hrozná, že se učitelé i žáci choulili u kamen jeden k druhému. Avšak mnohem zajímavější jsou ironické výroky, kterými prý Voltaire častoval své spolužáky a učitele, například o možnosti neexistence pekla a o nebi jako o velké noclehárně světa. Avšak sám autor mluví o tom, že není jisté, zda to Voltaire doopravdy řekl. François rád uváděl své učitele do rozpaků a s dalšími spolužáky jim prováděli různé kousky.¹³

O různých vylomeninách, které François prováděl, mluví i André Maurois, avšak učitelé prý nemohli nemilovat tak zázračné dítě, které již ve dvanácti letech psalo elegantní a plynulé verše.¹⁴

Voltaire prý však později řekl, že se v této koleji učil jen o málo víc kromě latiny

¹⁰ THADDEUS, Victor: *Voltaire. Génieus výsměchu*. Praha: Aventinum, 1931. Str. 16.

¹¹ MAUROIS, André: *Život Voltairův*. Praha: F. Topič, 1933. Str. 11-12.

¹² THADDEUS, Victor: *Voltaire. Génieus výsměchu*. Praha: Aventinum, 1931. Str. 17.

¹³ ORIEUX, Jean: *Voltaire neboli vláda ducha I*. Praha: Odeon, 1979. Str. 22-23.

¹⁴ MAUROIS, André: *Život Voltairův*. Praha: F. Topič, 1933. Str. 13.

a nesmyslů.¹⁵ Což je ale trochu v rozporu s tvrzením Orieuze, který tvrdí, že čas prožitý v koleji byl pro Voltaira šťastnou dobou. Rád pracoval a rád imponoval svým učitelům, dokonce na některé z nich napsal oslavné věty. Později jim prý zasílal své knihy na posouzení a s netrpělivostí očekával jejich úsudek.¹⁶

Vyvstává zde otázka, proč skepticky založený abbé de Châteauneuf doporučil studium svého kmotřence v jezuitské koleji. Victor Thaddeus podává několik vysvětlení. Abbé se neobával, že by mladý François podlehl učení jesuitů, spíše naopak předpokládal, že se u něho bude formovat ještě větší skepticismus. Věřil také, že pouze církevníci mohou kritizovat církev, aniž by je za to čekal pranýř. A dalším, neméně podstatným, důvodem byla přátelství utvářená mezi žáky. Přeci jen se mezi nimi nacházeli lidé, kteří jednou budou ovládat Francii.¹⁷

Mimo to abbé vodí Voltaira po pařížských salonech, kde se stává vítaným hostem. Obdiv k jeho osobě ho opojuje a po studiích se stává společníkem slavných velmožů. Proti vůli otce, který si pro něho představuje právnickou kariéru, chce být spisovatelem. Ve dvaceti letech ho bere abbé de Châteauneuf do Holandska.¹⁸

Zde však nalézám jistý rozpor, zda abbé de Châteauneuf byl opravdu ten, kdo vzal Françoise do Holandska. Jean Orieux píše, že otec Arouet měl dost života, který vedl jeho syn, a tak ho svěřil bratru abbého de Châteauneuf – markýzi de Châteauneuf, který byl vyslancem v Haagu.¹⁹ Victor Thaddeus dokonce přímo píše, že Voltaira do Haagu vzal bratr zesnulého abbého de Châteauneuf. Tudíž se dá předpokládat, že abbé de Châteauneuf byl již v této době mrtev.²⁰

2.3 Pobyt v Haagu

Pobyt v Holandsku svůj účel splnil. Voltaire se opravdu na chvíli přestal zajímat o literaturu a začal se věnovat lásce. Zamiloval se do protestantky Olympie Dunoyerové. Dostal za to domácí vězení, které však porušoval. Když se i na toto přišlo, navštěvovala ho jeho milá v pánském přestrojení. Voltaire byl poslán zpět do Paříže, kde byl nevlídně přijat svým otcem. Musel slíbit, že se znovu pustí do studia práv a přijme místo u prokurátora. Zde však

¹⁵ THADDEUS, Victor: *Voltaire. Génius výsměchu*. Praha: Aventinum, 1931. Str. 19.

¹⁶ ORIEUX, Jean: *Voltaire neboli vláda ducha I*. Praha: Odeon, 1979. Str. 25.

¹⁷ THADDEUS, Victor: *Voltaire. Génius výsměchu*. Praha: Aventinum, 1931. Str. 22-23.

¹⁸ MAUROIS, André: *Život Voltairův*. Praha: F. Topič, 1933. Str. 14-15.

¹⁹ ORIEUX, Jean: *Voltaire neboli vláda ducha I*. Praha: Odeon, 1979. Str. 36.

²⁰ THADDEUS, Victor: *Voltaire. Génius výsměchu*. Praha: Aventinum, 1931. Str. 30.

dlouho nevydržel.²¹

2.4 Pobyt na zámku Saint – Ange u Fontainebleu

V roce 1714 Voltaire odjíždí z Paříže, aby se usídlil na zámku Saint-Ange. Byl to pan de Caumartin, který požádal otce Aroueta, aby mu syna svěřil. Ten sám by ho podle Orieuze dal i samotnému ďáblu.²² Voltaire měl tedy pokračovat ve studiu práv pod dohledem markýze de Saint-Ange, který mu vyprávěl o králi, ministrech a dalších velkých osobnostech století. Podle Thaddeuse byl markýz de Saint-Ange samotnou encyklopedií událostí za vlády Ludvíka XIV.²³

Zde také Voltaire začal snít o své knize *Století Ludvíka XIV.*, která později vzbudila úžas po celém světě. V této době také načrtává plán své epické básně *Henriada*.²⁴

2.5 První uvěznění v Bastile

V roce 1715 umírá Ludvík XIV. V této době bylo napsáno mnoho pamfletů na starou vládu. Sám Voltaire jich napsal mnoho, ale připisovaly se mu i ty, které nenapsal, především básně *J'ai vu – Viděl jsem a Puero Regnante – Za vlády pacholety*.²⁵ Nový regent Filip d'Orléans nechal Voltaira za tyto básně vsadit do Bastily, kde podle Mauroise zůstal osmnáct měsíců. I přes uvěznění dále pracoval, skládal první zpěvy *Henriady*, která měla později velký ohlas.²⁶

Opět zde nalézám jisté rozdíly v popisu délky jeho pobytu v Bastile, Orieux mluví o jedenácti měsících²⁷, stejně tak i Thaddeus.²⁸

Thaddeus popisuje podmínky jeho uvěznění. Cela byla zařízena prostě, ale určitě ne nepohodlně. Měl zde k dispozici stůl, židle, postel i ohniště.²⁹ Dokonce si prý do Bastily nechal donést toaletní potřeby, šátky, kravaty, masti a pomády a samozřejmě také pera, papíry a knihy.³⁰

²¹ MAUROIS, André: *Život Voltairův*. Praha: F. Topič, 1933. Str. 16-17.

²² ORIEUX, Jean: *Voltaire neboli vláda ducha I*. Praha: Odeon, 1979. Str. 47.

²³ THADDEUS, Victor: *Voltaire. Génius výsměchu*. Praha: Aventinum, 1931. Str. 24.

²⁴ ORIEUX, Jean: *Voltaire neboli vláda ducha I*. Praha: Odeon, 1979. Str. 47-48.

²⁵ Tamtéž, str. 55.

²⁶ MAUROIS, André: *Život Voltairův*. F. Topič. Praha 1933. Str. 20.

²⁷ ORIEUX, Jean: *Voltaire neboli vláda ducha I*. Odeon. Praha 1979. Str. 62.

²⁸ THADDEUS, Victor: *Voltaire. Génius výsměchu*. Praha: Aventinum, 1931. Str. 56.

²⁹ Tamtéž, str. 55.

³⁰ ORIEUX, Jean: *Voltaire neboli vláda ducha I*. Praha: Odeon, 1979. Str. 61-62.

Po propuštění z Bastily musel ještě strávit nějaký čas ve vyhnanství ve venkovském domě svého otce v Châtenay. François-Marie Arouet také přijímá své nové jméno Voltaire. V díle Victora Thaddeuse nalezneme poznámku, že není známo, proč si Voltaire zvolil tento pseudonym. Avšak mezi předky jeho matky byla rodina tohoto jména, pravděpodobně to tedy vychází odtud.³¹ Avšak Podle Pujola³² je jeho nové jméno Voltaire anagramem z jeho jména Arovet Le Jeune.³³ I podle francouzské verze wikipedie je to jedna z nejpravděpodobnějších hypotéz vzniku jeho jména. Krasopis tehdejší doby povoloval transformaci z *u* na *v* a *j* na *i*.³⁴

Roku 1718 se koná premiéra jeho divadelní hry *Oidipus*. Byl to úspěch spojený se skandálem. Obecenstvo si ve verších hry vyhledávalo narážky na zemřelého krále a královskou moc. Voltaire s tímto dílem triumfoval³⁵

„Ženy mu věnovaly svou přízeň; muži ho chválili; spisovatelé mu záviděli. On kroužil, miloval, pracoval, útočil a odrážel útoky.“³⁶

Avšak Voltaire byl opět obviněn z autorství na anonymní básni „Philippiky“ proti regentovi, kterou ale nenapsal. Regent, který v něm našel zalíbení, ho nechtěl vsadit do Bastily, a tak byl Voltaire poslán do vyhnanství v Sully. Zde píše novou tragédii *Artemira*, která měla být mnohem záračnější než *Oidipus*, avšak hra skončila fiaskem roku 1720.³⁷

2.6 Druhé uvěznění v Bastile

Konflikt mezi rytířem Rohanem a Voltaiřem roku 1725 je příčinou jeho dalšího uvěznění v Bastile. Rytíř Rohan pocházel z jedné z největších francouzských rodin. Toužil po slavné herečce Lecouvceurové, která byla Voltairova blízká přítelkyně a hrála hlavní roli v jeho tragédii *Mariamme*. Rohan žárlil na Voltairovy úspěchy u slavné herečky a o jedné přestávce v opeře se pokusil Voltaira urazit. Thaddeus tuto situaci popisuje takto:

„ Monsieur de Voltaire – Monsieur Arouet – jaké je vaše jméno?“ Voltaire Rohanovi pohotově odvětil: *„Pravda, že za sebou nevěču veliké jméno – ale vím, jak mám oslavit to,*

³¹ THADDEUS, Victor: *Voltaire. Génius výsměchu*. Praha: Aventinum, 1931. Str. 58.

³² PUJOL, Stéphane: *Voltaire, entre la légende et l'histoire*. Paris: Ministère des affaires étrangères, 1994. Str. 15.

³³ Arovet Le Jeune = Arouet mladší.

³⁴ [online]. [cit. 2012-03-21]. Dostupné z: <http://fr.wikipedia.org/wiki/Voltaire>

³⁵ ORIEUX, Jean: *Voltaire neboli vláda ducha I*. Praha: Odeon, 1979. Str. 64.

³⁶ MAUROIS, André: *Život Voltairův*. Praha: Nakladatel F. Topič, 1933. Str. 23.

³⁷ Tamtéž, str. 23-24.

*jež mám... Já své jméno počínám – Chevalier de Rohan své končí!*³⁸

O několik dní později zbijí Rohanovi sluhové Voltaira na ulici poté, co si ho nechali vyvolat od večere u vévody de Sully. Voltaire toužil po odvetě a netajil se tím, že chce Rohana vyzvat na souboj. Ten proto raději vymohl, aby byl Voltaire vsazen do Bastily. Tam však strávil jen několik dní, poté byl požádán, aby opustil zemi.³⁹

2.7 Exil v Londýně

Z tohoto důvodu se Voltaire rozhodl odejít do Anglie. V Londýně strávil tři roky, učil se zde anglicky a setkal se zde s mnoha předními literáty doby. Studoval spisy anglických filozofů a spisovatelů - Locka, Bacona, Barkeleye, dále Newtona, Shakespeara a dalších. V době jeho pobytu v Anglii mu zemřela sestra, což ho velmi zarmoutilo. V Londýně pokračoval ve své práci, napsal například hru *Brutus*, *Historii švédského krále Karla XII.*, přeložil *Henriadu* do angličtiny.⁴⁰

Podle Mauroise považoval Voltaire Anglii za zemi, kde člověk může myslet svobodně bez otrockého strachu, že je to země, kde umění je v úctě a kde rozdíly mezi muži jsou jen v jejich zásluhách.⁴¹

To vše vylíčil ve svých *Filosofických listech o Angličanech*, které měly otrást Francií, jak daleko se nachází za Anglií, co se týče náboženské a politické tolerance. I když Thaddeus zmiňuje i fakt, že Voltaire brzy poznal bídu Anglie či vykořisťování Irska.⁴²

2.8 Návrat do Francie

Dne 15. března 1729 se Voltaire vrátil do Francie a usadil se v Saint-Germain. Asi po měsíci dostal povolení k pobytu v Paříži. V této době nechal vytisknout *Historii Karla XII.*, s úspěchem byla předvedena jeho hra *Brutus* a napsal také *Zairu*, která byla největším divadelním úspěchem doby. Od té chvíle byl srovnáván s Corneillem a Racinem⁴³ - největšími francouzskými dramatiky 17. století.

Po návratu z Anglie se také začal zajímat o své jmění a o to, jak nejlépe uložit peníze

³⁸ THADDEUS, Victor: *Voltaire. Génius výsměchu*. Praha: Aventinum, 1931. Str. 77-78.

³⁹ MAUROIS, André: *Život Voltairův*. Praha: F. Topič, 1933. Str. 26.

⁴⁰ THADDEUS, Victor: *Voltaire. Génius výsměchu*. Praha: Aventinum, 1931. Str. 85.

⁴¹ MAUROIS, André: *Život Voltairův*. Praha: F. Topič, 1933. Str. 27.

⁴² THADDEUS, Victor: *Voltaire. Génius výsměchu*. Praha: Aventinum, 1931. Str. 86

⁴³ ORIEUX, Jean: *Voltaire neboli vláda ducha I*. Praha: Odeon, 1979. Str. 134-143.

po otci, který zemřel roku 1722 na vodnatelnost. Podle Mauroise také vyhrál v loterii a najednou měl největší jmění, jaké kdy nějaký básník získal.⁴⁴

Brzy na to se začaly tajně tisknout jeho *Filosofické listy o Angličanech*. V knize byly listy o sektách, kde chtěl Voltaire dokázat slabost každé z nich, poté o parlamentu a vládě, filosofické listy, a také listy o tragédii a komedii. Podle Mauroise kniha splnila svůj účel:

„Seznámila Francouze s tím, co jim bylo o Anglii téměř neznámo, a vzbudila v nich úvahy o vlastních vadách, zřízeních a přeměnila jejich náboženské a politické názory.“⁴⁵

Podle Orieuze kniha vzbudila rozhořčení. Z knihy vyplývaly zjevné přednosti Anglie a jakýsi urážlivý tón díla Francouze pobuřoval. Kniha byla odsouzena k veřejnému spálení, jako dílo namířené proti náboženství a úctě proti vrchnostem.⁴⁶

Na Voltaira byl vydán další zatykač, z toho důvodu se tajně uchýlil do Lotrinska, které zatím nebylo francouzským územím.⁴⁷

2.9 Úkryt v Cirey

V této souvislosti Voltaire přijímá možnost úkrytu u své milenky markýzy de Châtelet na zámku v Cirey. Je nucen odvolat své *Listy*, aby na něho byl zrušen zatykač. Začíná zde psát své *Rozpravy o člověku a Pojednání o metafysice* a rozpracovává další významná díla.⁴⁸

Emilie de Châtelet spolu s Voltairem pracovali na zkrášlení zámku. Přijímali mnoho návštěv. Sama Emilie byla velmi vzdělaná, studovala angličtinu, fyziku a geometrii. Voltaire žil v Cirey celých čtrnáct let. Podle jistých náznaků všech autorů, ze kterých čerpám, byl jejich vztah divoký právě díky Emilii a jejím výstřednostem. Maurois ji popisuje jako ženu, která milovala knihy, diamanty, algebru, šaty a fyziku.⁴⁹

2.10 Princ Bedřich Pruský

Dne 8. srpna 1736 dostává Voltaire dopis, jehož přijetí je podle Thaddeuse jedna z největších událostí ve Voltairově životě. Je to dopis od Bedřicha Velikého, jimž začíná jejich dlouholetá korespondence. Bedřich Veliký v něm vyjadřuje obdiv k Voltairovým

⁴⁴ MAUROIS, André: *Život Voltairův*. Praha: F. Topič, 1933. Str. 34.

⁴⁵ Tamtéž, str. 37-38.

⁴⁶ ORIEUX, Jean: *Voltaire neboli vláda ducha I*. Praha: Odeon, 1979. Str. 155.

⁴⁷ THADDEUS, Victor: *Voltaire. Génius výsměchu*. Praha: Aventinum, 1931. Str. 96.

⁴⁸ Tamtéž, str. 98-99.

⁴⁹ MAUROIS, André: *Život Voltairův*. Praha: F. Topič, 1933. Str. 42-46.

dílům:

„ Ačkoli nemám potěšení znát vás osobně, jste mi znám neméně svými díly. Jsou to poklady ducha, je-li možno říci, a skladby vypracované s takovým vkusem, delikátností a uměním, že jejich krásy zdají se být novými pokaždé, kdy jsou znovu přečítány.“⁵⁰

V dopise opěvuje především *Henriadu*, tragédii o *Caesarovi*, *Brutuse* či *Alziru* a žádá ho o zaslání všech jeho děl. Jejich budoucí korespondence čítá na sedm set dopisů a trvala celých čtyřicet let.⁵¹

V roce 1740 se Bedřich stal králem Pruska a rád by měl Voltaira na svém dvoře, ale překážkou byla paní de Châtelet. Proto zařídil jejich první setkání v Belgii.⁵²

V roce 1743 byl Voltaire poslán do Berlína s neoficiálním diplomatickým posláním. Měl zjistit, zda pruský král napadne rakouskou císařovnu Marii Terezii navzdory jeho ušlechtilým názorům. Při této první návštěvě byl Voltaire všemožně přemlouván, aby u pruského dvora zůstal, avšak ten odmítl a vrátil se k paní de Châtelet.⁵³

Thaddeus píše, že Bedřich slíbil respektování držav Marie Terezie. Než se však Voltaire vrátil do Paříže, dozvěděl se, že Bedřich napadl Slezsko. Mezitím se Voltaire snaží uvést na scénu další své hry *Mohameda* a *Merope* a právě tato hra je jeho největším dramatickým úspěchem.⁵⁴

Voltaire se ve svých padesáti letech stává z nebezpečného opozičníka oblíbencem u dvora, možná právě díky přátelství s Bedřichem. Byl také jmenován královským pobočníkem a dějepiscem. Snaží se také dostat do Francouzské akademie, což se mu po prvním neúspěšném pokusu, překaženém jezuitou, nakonec podařilo.⁵⁵

Pruský král Bedřich II. se nadále neúspěšně snaží získat Voltaira pro svůj dvůr. Avšak období Voltairova pobytu u francouzského dvora se chýlilo ke konci. Thaddeus píše, že král Ludvík XV. Voltaira rád neměl. Událost, která uspišila odchod Voltaira z Paříže, popisuje Victor Thaddeus takto: Madame de Châtelet hrála karty u královského stolu a neustále prohrávala. Voltaire ji anglicky pravil, ať hrát přestane, že hraje s podvodníky. Ostatní jim

⁵⁰ THADDEUS, Victor: *Voltaire. Génieus výsměchu*. Praha: Aventinum, 1931. Str. 103.

⁵¹ Tamtéž, str. 103.

⁵² MAUROIS, André: *Život Voltairův*. Praha: F. Topič, 1933. Str. 51.

⁵³ SVITÁK, Ivan: *Humanista Voltaire In VOLTAIRE: Voltaire - Myslitel a bojovník I. Filosofie, náboženství*. Praha: SNPL, 1957. Str. 25

⁵⁴ THADDEUS, Victor: *Voltaire. Génieus výsměchu*. Praha: Aventinum, 1931. Str. 129- 131.

⁵⁵ MAUROIS, André: *Život Voltairův*. Praha: F. Topič, 1933. Str. 54-55.

však porozuměli a Voltaire ze strachu ze zatčení opouští s madame de Châtelet královský dvůr. Útočiště nacházejí u vévodkyně du Maine ve Sceux. Poté odcházejí ke dvoru krále Stanislava, otce francouzské královny, do Lunévillu.⁵⁶

Po návratu do Cirey madame de Châtelet zjišťuje, že je v jiném stavu. Otcem dítěte je však pan Saint-Lambert, kterého madame de Châtelet poznala v Lunéville.⁵⁷

Všichni autoři, ze kterých čerpán, se shodují, že v této době byl již vztah madame de Châtelet a Voltaira, v jeho více než padesáti letech, pouze platonický a Voltaire o dalším vztahu paní de Châtelet věděl a toleroval ho. Madame de Châtelet trávila dobu svého těhotenství v Paříži a Lunéville. Porod proběhl hladce, avšak šestý den po porodu madame de Châtelet, ve svých více než čtyřiceti letech, zemřela, což Voltaira velmi zasáhlo.⁵⁸

2.11 Pobyť na pruském dvoře

Dne 10. července 1751 Voltaire přijal opakovanou nabídku pruského krále, aby přijel do Berlína, kde strávil tři roky. Zde začal psát svůj *Filosofický slovník* a dokončil *Století Ludvíka XIV.*⁵⁹

Avšak vztahy mezi Bedřichem a Voltaiřem se začaly zhoršovat a brzy ho král požádal, aby jeho dvůr opustil. Také ho nechal vsadit ve Frankfurtu na nějakou dobu do vězení. Návrat do Paříže byl pro Voltaira nemožný, francouzský král ho tam nechtěl. Nakonec se Voltaire 12. prosince 1754, ve věku šedesáti let, uchýlil do Ženevy.⁶⁰

Zmíním některé důvody konfliktů mezi králem a Voltaiřem, které popisuje Jean Orioux. Problémem byla Bedřichova lakota. Začalo to již handrkováním o svíčky, víno, kávu či cukr. Jako další problém zmiňuje Orioux to, že se Voltaire zapletl do obchodu s židovským obchodníkem založeném na nezákonné spekulaci. Obchod nevyšel a nakonec se oba navzájem obviňovali z podvodu. Navíc se Voltaire oháněl protekcí u krále. Rozruch vyvolaný touto aférou Bedřicha velmi rozzlobil.⁶¹

Pro zajímavost mohu také zmínit Voltairovu možná až přehnanou péči o své zdraví. Je spíš zázrakem, že Voltaire doslova přežil lékařské metody své doby. Při neštovicích prý

⁵⁶ THADDEUS, Victor: *Voltaire. Génius výsměchu*. Praha: Aventinum, 1931. Str. 150-154.

⁵⁷ MAUROIS, André: *Život Voltairův*. Praha: F. Topič, 1933. Str. 60-62.

⁵⁸ Tamtéž, str. 62-63.

⁵⁹ SVITÁK, Ivan: *Humanista Voltaire*. In VOLTAIRE: *Voltaire - Myslitel a bojovník I. Filosofie, náboženství* Praha: SNPL, 1957. Str. 26.

⁶⁰ MAUROIS, André: *Život Voltairův*. Praha: F. Topič, 1933. Str. 65-72.

⁶¹ ORIEUX, Jean: *Voltaire neboli vláda ducha II*. Praha: Odeon, 1979. Str. 23-31.

polykal mnoho dávek dávidla, zkoušel na sobě nové léky, které mu však mohly spíše ublížit. Dokonce jednou poslechl radu jakéhosi šarlatána a polykal prý železné piliny. Neustále podstupoval klystýry a dostával velké množství projímadel. Jeho zdravotní stav byl již při pobytu na dvoře pruského krále opravdu špatný.⁶²

2.12 Život ve Ferney

V Ženevě Voltaire koupil velký dům, poté dům v Lausanne a dvě panství Ferney a Tournai ve Francii. Důvodem byla podle něho možnost rychlého útěku v případě perzekuce. Pobyt ve Ferney znamená po všech stránkách vrchol Voltairovy tvorby. Triumfuje s *Filosofickým slovníkem*, povídkou *Candide* a *Pojednáním o snášlivosti*.⁶³

„Po dvacet let prší z Ferney na Evropu brožury vydávané pod tisíci jmény, jsou zakázány, konfiskovány, zavrhovány, popírány, ale rozšiřovány, čteny, obdivovány všemi myslícími hlavami té doby.“⁶⁴

Jeho pobyt ve Ferney není charakterizován pouze literární tvorbou, Voltaire se zde zabýval i zemědělskými pracemi, přijímal návštěvy, večer se u něho hrály divadelní hry, vytvořil dílny na výrobu punčoch, zavedl zde krajkový průmysl. Ve Ferney vytvořil vísku, kde přijal přes sto ženevských rodin.⁶⁵

2.13 Calasův případ

V Toulouse spáchal jakýsi mladík Marc-Antoine Calas sebevraždu. Zbytek jeho rodiny hugenotského vyznání byl křivě obviněn, že mladíka zavraždili, protože chtěl konvertovat ke katolicismu. Jeho otec Jean Calas byl odsouzen k smrti. Jeho popravě předcházelo hrůzné mučení, aby se přiznal. Ostatní členové rodiny byli také mučeni.⁶⁶

Voltaire obětoval čtyři roky života snaze o rehabilitaci rodiny Calasů a nakonec dosáhl revize tohoto zfanatizovaného procesu. Rozsudek byl zrušen parlamentem v Paříži roku 1766. Na to Voltaire napsal *Pojednání o snášlivosti*, ve kterém vyjadřuje myšlenku, že každý má právo na své mínění, neruší-li tím veřejný pořádek.⁶⁷

⁶² ORIEUX, Jean: *Voltaire neboli vláda ducha II*. Praha: Odeon, 1979. Str. 32-35.

⁶³ VOLTAIRE: *Voltaire - Myslitel a bojovník I. Filosofie, náboženství*. Praha: SNPL 1957. Str. 27-28.

⁶⁴ MAUROIS, André: *Život Voltairův*. F. Praha: Topič. Str. 81.

⁶⁵ Tamtéž, str. 78-80.

⁶⁶ THADDEUS, Victor: *Voltaire. Génius výsměchu*. Praha: Aventinum, 1931. Str. 216-219.

⁶⁷ MAUROIS, André: *Život Voltairův*. Praha: F. Topič, 1933. Str. 97-98.

„V historii moderní Evropy je Calasova aféra předělem. Tím, že zvítězil nad obludnou nespravedlností, vydobyl si Voltaire právo na místo nejčestnější. Všichni lidé, kteří se narodili po Calasově rehabilitaci, jsou svým způsobem Voltairovi zavázáni za dokonalejší, jasnozřivější a lidštvější spravedlnost.“⁶⁸

2.14 Rytíř de la Barre

Dalším případem náboženského fanatismu, ve kterém se Voltaire aktivně angažoval, byl proces s mladíky, kteří byli odsouzeni za stržení dřevěného krucifixu a zpívání bezbožných písní. Avšak oni sami popírali, že by krucifix strhli. Jeden z nich, D'Eallond, uprchl do Pruska, avšak rytíř de la Barre byl odsouzen k nejpřísnějšímu mučení a k upálení. Voltaire byl zděšen, avšak sám byl v nebezpečí, protože u rytíře de la Barre byl nalezen výtisk jeho *Filosofického slovníku*. Po dobu devíti let Voltaire bojoval, aby uprchlému mladíkovi D'Eallondovi byla vrácena jeho civilní práva. Jeho boj s církví se nyní stal i bojem proti justičním zločinům.

Případ Calasův a případ rytíře de la Barre však nejsou zdaleka jedinými, ve kterých se Voltaire angažoval na straně nevinných.⁶⁹

2.15 Triumfální návrat do Paříže

Na sklonku svého života se Voltaire stává podle Mauroise doslova patriarchou inteligentní Evropy. Vládcové, až na francouzského krále, s ním jednají jako s duchovním mocnářem. Voltaire opět obnovuje svou korespondenci s pruským králem.⁷⁰

Na jaře 1778 Voltaire odjíždí do Paříže, kam se vrací po dvaceti osmi letech vyhnanství. Voltairův příjezd se stává obrovskou společenskou událostí. Navštěvuje ho mnoho lidí, aby mu projevilo úctu. Sviták dokonce zmiňuje, že v divadle při repríze jeho tragédie *Irène* mu lidé trhají chlupy z kožichu na památku. Ovace neberou konce.⁷¹

Voltaire navrhuje Akademii vypracování moderního národního slovníku. V této souvislosti žádá každého člena, aby si vzal na starost určité písmeno. On sám si bere písmeno

⁶⁸ ORIEUX, Jean: *Voltaire neboli vláda ducha II*. Praha: Odeon, 1979. Str. 185.

⁶⁹ THADDEUS, Victor: *Voltaire. Génieus výsměchu*. Praha: Aventinum, 1931. Str. 232-235.

⁷⁰ MAUROIS, André: *Život Voltairův*. Praha: F. Topič, 1933. Str. 103-104.

⁷¹ SVITÁK, Ivan: Humanista Voltaire. In *VOLTAIRE: Voltaire - Myslitel a bojovník I. Filosofie, náboženství*. Praha: SNPL, 1957. Str. 28-29.

A. Upíná všechnu svou energii na dokončení slovníku před svou smrtí.⁷² Avšak jeho zdravotní stav se začíná povážlivě zhoršovat, stěžuje si na bolesti ledvin a močového měchýře. Požití léku s opiem mu způsobilo ochrnutí žaludku, a tak nemohl vůbec přijímat žádnou stravu. Voltaire umírá 30. května 1778 ve věku osmdesáti tří let.⁷³

Jelikož farář odmítl jeho pohřeb a hrozil, že jeho tělo bude hozeno na mrchoviště, byl pochován na venkově v Sellières. V roce 1791 byl Voltairův popel přenesen do Pantheonu. Avšak v roce 1814 v době první Restaurace byl jeho sarkofág za záhadných okolností zneuctěn.⁷⁴ Orieux mluví o tom, že jeho tělo bylo ultraroyalisty zahrabáno na skládce, podle nich byla urážka národa, že takový bezbožník je pochován v bývalém kostele.⁷⁵

„Život, jež vedl, je dlouhý a plný. Jeho jasný duch opouští nerad svou křehkou lidskou schránku. Stár sice věkem, Voltaire zůstal nade vše pomyšlení ve veselí a zásadách života vždy mladý. Přes všechny svůj výsměch a skepsi umírá přesvědčen, že temná vláda Pověry blíží se konci.“⁷⁶

I když byl konzervativním myslitelem a monarchistou, tudíž revoluci neschvaloval, sám se svým životem a dílem stal jejím prorokem a duchovním předchůdcem.⁷⁷ Dokazuje to i úryvek z posledního dopisu, který Voltaire napsal Bedřichovi:

„Je tedy pravda, Sire, že nakonec lidé se stanou osvícenými, a že ti, kdo jsou placeni za jejich osleповání, nebudou stále moci oči jim vypalovat!“⁷⁸

⁷² THADDEUS, Victor: *Voltaire. Génie výsměchu*. Praha: Aventinum, 1931. Str. 264-265.

⁷³ ORIEUX, Jean: *Voltaire neboli vláda ducha II*. Praha: Odeon, 1979. Str. 368-369.

⁷⁴ MAUROIS, André: *Život Voltairův*. Praha: F. Topič, 1933. Str. 113.

⁷⁵ ORIEUX, Jean: *Voltaire neboli vláda ducha II*. Praha: Odeon, 1979. Str. 385.

⁷⁶ THADDEUS, Victor: *Voltaire. Génie výsměchu*. Praha: Aventinum, 1931. Str. 272.

⁷⁷ MAUROIS, André: *Život Voltairův*. Praha: F. Topič, 1933. Str. 114.

⁷⁸ THADDEUS, Victor: *Voltaire. Génie výsměchu*. Praha: Aventinum, 1931. Str. 272.

3. Voltaireova filozofie

3.1 Obecné rysy Voltaireovy filozofie

Podle mínění filozofa Ivana Svitáka má francouzská osvícenská filozofie specifický obsah. Jedná se především o radikální společenskou kritiku a teorie občanské společnosti. Filozofa té doby dokonce přirovnává spíše k revolučnímu publicistovi.⁷⁹

Stejně tak Ivana Holzbachová popisuje francouzskou osvícenskou filozofii, která nebyla chápána jako filozofie systematická, ale spíše byla pojímána v širokém smyslu. Projevoval se v ní odpor k dogmatům a kritický ráz, což podle mě přesně vystihuje Voltaireovu filozofii.⁸⁰

*„Jeho filozofické myšlení, stejně jako celé jeho dílo, se rodilo z potřeby praktického ideologického boje, nikoliv z akademické potřeby ujasnit si premisy filozofického systému toho či onoho filozofa. Filozofie pro něj není souborem pouček, dogmat, názorů, či přísně logicky sevřeným systémem. Je v první řadě velkým nástrojem rozumu v boji proti všemu nerozumnému, v boji společenských tříd proti starému, přežívajícímu uspořádání společnosti“.*⁸¹

Stejně definuje osvícenského filozofa Sviták. Filozof je podle jeho mínění člověkem, politickým myslitelem, přírodovědcem a literátem. Pravou filozofií bylo podle osvícenců kladení otázek přírodě a osvobození společnosti od despotismu a ne rozvíjení filozofických kategorií.⁸²

U některých autorů se setkáme s myšlenkou, že Voltaireova filozofie není původní ani nijak zvlášť hluboká. Jeho největším přínosem však bylo, že měl geniální schopnost dát již známým filozofickým myšlenkám duchaplný a působivý ráz a dokázal je říci lépe než kdokoliv jiný.⁸³

Voltaireova filozofie se dá podle Tretery zjednodušeně shrnout na přejímání Lockova empirismu, Newtonovy přírodní filozofie a především kritiky Descartovy a Leibnizovy

⁷⁹ SVITÁK, Ivan: *Humanista Voltaire*. In VOLTAIRE: *Voltaire - Myslitel a bojovník I. Filosofie, náboženství*. Praha: SNPL, 1957. Str. 35.

⁸⁰ HOLZBACHOVÁ, Ivana: *Příspěvky k dějinám francouzské filozofie společnosti*. Brno: Masarykova univerzita, 2011. Str. 54.

⁸¹ ČECHÁK, Vladimír. In VOLTAIRE: *Výbor z díla*. Praha: Svoboda, 1978. Str. 30.

⁸² SVITÁK, Ivan: *Humanista Voltaire*. In VOLTAIRE: *Voltaire - Myslitel a bojovník I. Filosofie, náboženství*. Praha: SNPL, 1957. Str. 36.

⁸³ ČECHÁK, Vladimír. In: VOLTAIRE: *Výbor z díla*. Praha: Svoboda, 1978. Str. 29.

metafyziky.⁸⁴

Jeho významným přínosem bylo, že díky svým *Filosofickým listům* přiblížil Francouzům anglickou filozofii, především Locka a Newtona. Voltaire byl zastáncem přírodních věd. Byl přívržencem experimentální metody. Jeho velkou zásluhou bylo, že díky studiu například Newtonových objevů přispíval ve Francii k sblížení filozofie a pokrokových přírodních věd.⁸⁵

3.2 Základní metafyzické otázky

3.2.1 Existence boha

Pojmem boha se Voltaire zabývá především ve svém díle *Pojednání o metafyzice*. Vyslovuje zde myšlenku, že se lidé nerodí s poznáním boha. Jak bychom jinak mohli vysvětlit, že malé dítě o něm nemá sebemenší představu či že existují národy, které o bohu stvořiteli nemají ani ponětí.⁸⁶

Podle Ivany Holzbachové Voltaire tvrdí, že idea boha není člověku vrozená, že ji ani přirozeně nevnímáme a ani není filozofickou ideou. Idea boha vznikla z citů a přirozené logiky, která se pomalu vyvíjí už u nejhrubších lidí. Ti pozorují společnost, uvědomují si, že tato společnost má své vůdce, tudíž si vytváří i představu o vůdci přírody.⁸⁷

Pro Voltaira je bůh prvním hybatelem a zákonodárcem přírody, božským mechanikem, který sestavil a uspořádal vesmír a stanovil nám mravní zákony.⁸⁸

„Je pravděpodobné, že jsem dílem bytosti mocnější, než já sám; proto existuje tato bytost od věčnosti, proto stvořila vše, proto je nekonečná....

Musím tedy uznat, že je bytost, která existuje nutně sama od věčnosti a je zdrojem všech ostatních bytí. Z toho nezbytně vyplývá, že tato je nekonečná, co do trvání, nesmírnosti, moci, neboť co by jí mohlo omezovat?“⁸⁹

Voltaire tedy předpokládá nejvyšší věčnou bytost, která stvořila vše, jelikož nic nemohlo vzniknout z ničeho. Bohem Voltaire vysvětluje, jinak nepochopitelné, stvoření světa

⁸⁴ TRETERA, Ivo: *Nástin dějin evropského myšlení*. Praha: Covi, 1996. Str. 299.

⁸⁵ MINÁŘ, Jaroslav: *Voltaire v naší společnosti a literatuře*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1964. Str. 7.

⁸⁶ VOLTAIRE: *Výbor z díla*. Praha: Svoboda, 1978. Str. 173-174.

⁸⁷ HOLZBACHOVÁ, Ivana: *Příspěvky k dějinám francouzské filozofie společnosti*. Brno: Masarykova univerzita, 2011. Str. 91.

⁸⁸ MAUROIS, André: *Nesmrtelné stránky z Voltaira*. Praha: Nakladatelství Fr. Borovský, 1948. Str. 14.

⁸⁹ VOLTAIRE: *Výbor z díla*. Praha: Svoboda, 1978. Str. 175-176.

a účelnost v přírodě.

„Vše, co je učiněno, bylo předvídáno, bylo uspořádáno. Žádné uspořádání bez účelu, žádný následek bez příčiny; vše je tedy rovnou měrou výsledkem, produktem konečné příčiny.“⁹⁰

Voltairův bůh je tedy stvořitelem, do dalšího dění světa však nezasahuje. Voltaire je tedy deistou. Deistický bůh není bohem, jak ho pojmají existující náboženství, bůh, jehož autorita spočívá na nekriticky přijatých dogmatech, bůh posvátných knih. Voltairův deismus znamená rozchod se středověkou představou o náboženství. Představa boha jako vousatého starce je nahrazena abstraktním absolutnem, mocnou inteligencí, která ovládá přírodní zákony a řád vesmíru.⁹¹ V této souvislosti Ivan Sviták vysvětluje, co je pro Voltaira božstvím:

„Pojem boha je totožný s nekonečností vesmíru, věčnou bytostí a tvůrčí inteligencí. Voltaira vede k uctívání boha údiv nad dokonalostí přírody, údiv, jenž je jakousi transformací strachu divocha. Zdrojem víry je emocionální postoj. Důkaz jsoucnosti boží viděl Voltaire v zákonitosti vesmíru, ve skladbě lidského těla, v lidském svědomí, tedy v celé mechanice světového stroje, z něhož je nezbytné usuzovat na tvůrce.“⁹²

Deismus je náboženství osvobozené od všech dogmat, kromě toho o existenci boha. Jsoucnost světa je důkazem jeho tvůrce, ale není to bůh určitého vyznání a různých náboženství.⁹³ Tomu se Voltaire vysmívá ve svém *Filosofickém slovníku*:

„To je krásná stavba,“ pravil krtek: „to dílo zajisté vykonal velmi mocný krtek“ – „Žertujete,“ odvětil hlemýžď: „stavitelem této budovy je jistě nějaký geniální hlemýžď.“⁹⁴

Každý národ si stvořil boha podle vlastního obrazu. Voltaire však říká, že nemůžeme vědět, jaké jsou charakteristické boží vlastnosti, a nejsme stvořeni k tomu, abychom obsáhli boží podstatu.⁹⁵ Proto také Voltaire odmítá teologické diskuze, protože jde o diskuze o nedokazatelných spekulacích.⁹⁶

⁹⁰ VOLTAIRE: *Filosofický slovník, čili rozum podle abecedy*. Praha: Votobia, 1997. Str. 100.

⁹¹ SVITÁK, Ivan: *Humanista Voltaire*. In VOLTAIRE: *Voltaire - Myslitel a bojovník I. Filosofie, náboženství*. Praha: SNPL, 1957. Str. 60.

⁹² Tamtéž, str. 60.

⁹³ Tamtéž, str. 61.

⁹⁴ VOLTAIRE: *Filosofický slovník, čili rozum podle abecedy*. Praha: Votobia, 1997. Str. 26.

⁹⁵ VOLTAIRE: *Výbor z díla*. Praha: Svoboda, 1978. Str. 208.

⁹⁶ HOLZBACHOVÁ, Ivana: *Příspěvky k dějinám francouzské filozofie společnosti*. Brno: Masarykova univerzita, 2011. Str. 92.

3.2.2 Duše a její nesmrtelnost

Voltaire uznává, že bůh dal všem tělům schopnost myslet a cítit a mít různé představy, avšak klade si otázky, zda můžeme poznat, co v nás myslí? Co je to za schopnost, kterou nám bůh dal? Je to, co cítí a myslí, hmotná či nehmotná substance?⁹⁷

„Duši nazýváme to, co oživuje. Nevíme toho o mnoho více při své obmezené inteligenci. Tři čtvrtiny lidského pokolení nejdou dále a nestarají se o myslícího tvora; čtvrtá čtvrtina hledá: nikdo nic nenašel a nenajde.“⁹⁸

Voltaire ve svém *Pojednání o metafyzice* dochází k názoru, že dosud filozofové nevědí, co je to duše, ví pouze to, že je to cosi společného pro živočicha – člověka, tak pro živočicha - zvíře. Odmítá názory, že zvířata jsou pouze stroje bez duše. Pokud lidé mají duši, musí ji mít podle Voltaira i ostatní živočichové. Vysvětluje to tím, že zvířata mají stejné orgány, kterými získávají vjemy, jako lidé. Kdyby tomu tak nebylo, znamenalo by to, že bůh stvořil orgány nepotřebné a bůh přeci nedělá nic zbytečného.⁹⁹

„Zdá se mi, že je dokázáno, že zvířata nemohou být prostými stroji. Zde jest můj důkaz: Bůh je vyzbrojil přesně týmiž orgány vnímání jako nás; jestliže zvířata necítí, pak Bůh udělal dílo, jež není k ničemu – jistě nevytvořil tolik orgánů pro pocity za tím účelem, aby zvířata žádné pocity neměla. Nejsou tedy pouhými stroji.“¹⁰⁰

Je tedy duše hmotná či nehmotná? Voltaire pojímá duši materialisticky, je vlastností hmoty, popřel ji jako samostatnou duchovní substanci. Myšlenku, že duše je nehmotná vyvrací takto:

„Také všichni, kdo připustili, že je duše nehmotná, byli nuceni dodat, že ta duše neustále myslí. Ale zde se odvolávám na vědomí všech lidí: myslí neustále? Myslí, když spí plným a hlubokým spánkem? Mají zvířata představy v každém okamžiku? Má ten, kdo omdlí, hodně představ ve stavu, jenž je ve skutečnosti dočasnou smrtí? Jestliže však duše nemyslí neustále, je absurdní uznávat v člověku substanci, jejíž podstatou je myšlení“¹⁰¹

U Descarta Voltaire především kritizuje myšlenku, že duše je totéž co myšlení a že se myslí neustále a duše se dostává do těla opatřena všemi metafyzickými pojmy, které však

⁹⁷ SVITÁK, Ivan: *Humanista Voltaire*. In VOLTAIRE: *Voltaire - Myslitel a bojovník I. Filosofie, náboženství*. Praha: SNPL, 1957. Str. 258.

⁹⁸ VOLTAIRE: *Filosofický slovník, čili rozum podle abecedy*. Praha: Votobia, 1997. Str. 41.

⁹⁹ VOLTAIRE: *Výbor z díla*. Praha: Svoboda, 1978. Str. 196.

¹⁰⁰ VOLTAIRE: *Myslitel a bojovník I. Filosofie, náboženství*. Praha: SNPL, 1957. Str. 148.

¹⁰¹ VOLTAIRE: *Výbor z díla*. Praha: Svoboda, 1978. Str. 197.

bohužel člověk zapomíná po narození. Ve *Filosofických listech* Voltaire píše, že mu nikdo nenamluví, že stále myslí a také to, že byl po početí duší učenou o metafyzických pojmech. Ze stejných názorů vychází teorie Lockova, kterou Voltaire ve svých *Filosofických listech* zpracovává, Locke se stejně tak vzdal domyšlivé myšlenky, že stále myslíme a dokázal, že všechny naše představy přicházejí pomocí smyslů¹⁰² (viz kap. 3.3.)

Nesmrtelnost duše je pro Voltaira stejně nemožná asi jako nemožnost zachovat lidský smích nebo ptačí zpěv po smrti toho člověka nebo ptáka, stejně tak systém převtělování je pro Voltaira absurdní.¹⁰³ O této problematice říká:

„Bylo by opravdu velmi příjemné přežít sama sebe, zachovat navěky nejskvělejší část vlastní bytosti ze zkázy toho ostatního, žít navěky s přáteli atd.! Tento přelud by byl útěchou ve skutečných útrapách. Možná, že proto kdysi vymysleli systém převtělování; ale je v tom systému více pravděpodobnosti než v Tisíci a jedné noci?“¹⁰⁴

Voltaire ve svém díle sám přiznává, že více o duši nemůžeme vědět a že se do dalšího bádání ani nepouští. Netvrdí, že má důkaz proti duchovnosti a nesmrtelnosti duše, ale podle něho všechny pravděpodobnosti mluví proti tomu.¹⁰⁵

„Již dlouho se lidé hádají o podstatě a nesmrtelnosti duše; pokud běží o nesmrtelnost, je nemožno ji dokázat, neboť se stále ještě disputuje o její podstatě a musili bychom ji poznat až na dno, abychom mohli rozhodnout, je-li smrtelná nebo ne.“¹⁰⁶

3.2.3 Svoboda lidské vůle

Svobodu Voltaire definuje především jako schopnost jednat a zvířata a lidé tuto schopnost mají. Opět se vrací k otázce ostatních živočichů, kterým tuto vlastnost nelze upírat. Nejsou to stroje bez vjemů, tužeb či vůle, všechny jejich projevy podle něho nasvědčují, že tyto vlastnosti mají.¹⁰⁷ Touto otázkou se stejně tak zabývá ve svém *Filosofickém slovníku* pod heslem Svoboda, ve kterém najdeme fiktivní rozhovor mezi A a B:

B: „Pak tedy je můj honící pes právě tak svobodný jako já; má nutně vůli běžeti, když vidí zajíce, a má možnost běžeti, má-li zdravé nohy. Nejsem tedy o nic výše než můj pes;

¹⁰² VOLTAIRE: *Voltaire - Myslitel a bojovník I. Filosofie, náboženství*. Praha: SNPL, 1957. Str. 146.

¹⁰³ SVITÁK, Ivan: *Humanista Voltaire*. In VOLTAIRE: *Voltaire - Myslitel a bojovník I. Filosofie, náboženství*. Praha: SNPL, 1957. Str. 41-42.

¹⁰⁴ VOLTAIRE: *Výbor z díla*. Praha: Svoboda, 1978. Str. 200.

¹⁰⁵ Tamtéž, str. 201.

¹⁰⁶ VOLTAIRE: *Voltaire - Myslitel a bojovník I. Filosofie, náboženství*. Praha: SNPL, 1957. Str. 147.

¹⁰⁷ VOLTAIRE: *Výbor z díla*. Praha: Svoboda, 1978. Str. 202.

stavíte mě na roveň zvířatům. “

A: ... „Což se nepodobáte svému psu v tisíci věcech? Nemáte jako on hlad, žízeň, spánek, bdění i pět smyslů? Chtěl byste čichati jinak než nosem? Proč tedy chcete mít svobodu jinak než on?“¹⁰⁸

Býti svoboděn je totéž, co moci. Když člověk může udělat to, co chce, je svoboděn. Ale to co chce, chce nutně, jinak by to chtěl bez důvodu, ale to je nemožné, neboť nic není bez příčiny.¹⁰⁹

„Opakuji, že člověk je svobodný, když může to, co chce, ale nemá svobodu chtění; je nemožné, aby něco chtěl bez příčiny“¹¹⁰

Jelikož deistický bůh více nezasahuje do dění světa, je tedy člověk svoboděn jednat. Voltaire odmítá theologický fatalismus. Jeho svobodu omezuje jen poznání, protože člověk nemůže chtít něco, co nezná.¹¹¹

„... člověk může chtít jistě jen věci, o nichž má právě představu. Nemohl by chtít jít na operu, kdyby o ní neměl žádnou představu; a vůbec by si nepřál jít, kdyby mu jeho rozum nepoukazoval na představení jako na něco příjemného. Nuže v tom je ta svoboda; v tom, že člověk sám se může determinovat k tomu, aby dělal, co se mu zdá dobré.“¹¹²

3.3 Poznání a existence vnějšího světa ve Voltaireově pojetí

Voltaire se ostře ohrazuje proti myšlence vrozených idejí, které se snaží vysvětlit ideu nekonečna, nesmírnosti boží a metafyzické pojmy, jelikož někteří lidé je nemají po celý život a ani žádné dítě je nemá, dokud mu je nesdělíme a pokud je nakonec získají, jedná se pouze o představy velmi nedokonalé.¹¹³ Ve svém *Pojednání o metafyzice* Voltaire uvádí:

„Jestliže kromě matematiky je něco opravdu dokázáno, pak je to pravda, že člověk nemá vrozené ideje; kdyby to tak bylo, měli by všichni lidé při narození ideu boha, a to všichni stejnou; znali by tytéž metafyzické pojmy.

...Proto je nepochybné, že našimi prvními idejemi jsou naše smyslové vjemy. Postupně

¹⁰⁸ VOLTAIRE: *Filosofický slovník, čili rozum podle abecedy*. Praha: Votobia., 1997. Str. 235.

¹⁰⁹ VOLTAIRE: *Voltaire - Myslitel a bojovník I. Filosofie, náboženství*. Praha: SNPL, 1957. Str. 323.

¹¹⁰ Tamtéž, str. 379.

¹¹¹ SVITÁK, Ivan: *Humanista Voltaire*. In VOLTAIRE: *Voltaire - Myslitel a bojovník I. Filosofie, náboženství*. Praha: SNPL, 1957. Str. 42.

¹¹² VOLTAIRE: *Výbor z díla*. Praha: Svoboda, 1978. Str. 206-207.

¹¹³ Tamtéž, str. 186.

získáváme ideje složené z toho, co zasáhne naše smysly, naše paměť tyto vjemy zadržuje, pak je zařazuje do obecných idejí a z této naší jediné schopnosti skládat a uspořádat takto naše ideje pak pocházejí všechny rozsáhlé lidské vědomosti. ¹¹⁴

Otázkou je, jak tyto ideje pomocí smyslů získáváme, avšak ptát se, jak myslíme a cítíme, znamená ptát se na tajemství Stvořitele. Podle Voltaira je však jisté, že ideje dostáváme pomocí smyslů, protože kde nejsou smysly, nejsou žádné ideje. ¹¹⁵

„Spokojme se tedy s tím, že víme ze zkušenosti přemýšlením podepřené, která jest jediným zdrojem našich vědomostí, že naše smysly jsou branami, jimiž vstupují do naší mysli všechny ideje. Vzpomeňme si vždy, že naprosto nemůžeme poznat tajemství onoho mechanismu, poněvadž vůbec nemáme nástrojů, jež by stačily na jeho hnací pera. ¹¹⁶

Otázka po existenci vnějších předmětů prý podle Voltaira vyvstala, když někteří filozofové začali pochybovat, zda při každém přijatém vjemu, byl vně nějaký předmět, protože například ve snu vidíme věci, které neexistují. Stejně tak nás mohou klamat naše smysly při bdění, například když slyšíme zvuky a vidíme předměty, jejichž příčinou je pouze tělesná porucha. Není tedy možné, že celý náš život je souvislý sen, nebo snad, že nás naše smysly klamou po celou dobu našeho bytí? ¹¹⁷ Na tyto otázky Voltaire kriticky namítá:

„Není – li vnějších předmětů a je- li všechno výtvořem mé obrazivosti, proč jsem se spálil, když jsem se dotkl ohně, proč jsem se nespálil, když se mi ve snu zdálo, že se dotýkám ohně?“ ¹¹⁸

Svou rozpravu na téma existence vnějšího světa ve svém *Pojednání o metafyzice* končí poněkud ironicky výrokem proti subjektivním idealistům:

Ať je tomu jakkoliv, zde je mým hlavním cílem prostudovat člověka žijícího ve společnosti; nemohu v ní žít, neexistuje – li společnost, a to mimo nás. Pyrrhonští skeptikové mi proto musí dovolit začít s tím, že pevně věřím, že existují tělesa, neboť jinak bych musel popřít existenci těchto pánů. ¹¹⁹

¹¹⁴ VOLTAIRE: *Výbor z díla*. Praha: Svoboda, 1978. Str. 186.

¹¹⁵ VOLTAIRE: *Voltaire - Myslitel a bojovník I. Filosofie, náboženství*. Praha: SNPL, 1957. Str. 253.

¹¹⁶ Tamtéž, str. 254.

¹¹⁷ VOLTAIRE: *Výbor z díla*. Praha: Svoboda, 1978. Str. 190.

¹¹⁸ Tamtéž, str. 192.

¹¹⁹ Tamtéž, str. 193.

3.4 Voltaireova kritika Leibnizovy filozofie

Voltaire je všeobecně dobře známý jako kritik Leibnizovy teorie o našem světě jako nejlepším z možných světů.

Leibniz rozpracoval teorii o bohem předzjednané harmonii ve vesmíru, kde zlo jen působí za konečným cílem dobra. V tomto světě je vše dobré, ne – li nejlepší, proto je potřeba být za každou cenu optimistou. Tento svět je nejlepší ze všech možných, vše tu jde, tak jak má. Voltaire zpočátku tyto optimistické názory sdílel. Kladl si však neustále otázky, jak vysvětlit zlo v tomto světě.¹²⁰ V této souvislosti se ptá:

„Prodělávati všechny možné nemoci, zakoušeti strasti všeho druhu, umírati v bolestech a pro osvěžení býti páleni na věky věkův! Nebylo skutečně nic lepšího než tento úděl? Není to příliš dobré pro nás; a v čem to může býti dobré pro Boha?“¹²¹

Rozhodujícím okamžikem, kdy Voltaire nadobro tyto optimistické teorie opustil, bylo ničivé zemětřesení v Lisabonu. Voltaire si klade otázky, jak je možné, že by bůh v nejlepším z možných světů dopustil takové hrůzy?¹²²

„Veliké zemětřesení v Lisabonu se událo dne 1. listopadu r. 1755, v devět hodin čtyřicet minut dopoledne. Byl to den Všech Svatých, většina lidí se modlila na kolenou. Šest minut po nárazu město bylo v ruinách, patnáct tisíc lidí zabito, a stejně umírajících. Oheň a nemoc pak v Lisabonu dokončily, co zemětřesení započalo.“¹²³

V reakci na toto zemětřesení a jako kritiku Leibnizovy teorie Voltaire napsal *Báseň o pohromě lisabonské* a také filozofickou povídku *Candide*, které bych se chtěla věnovat v samostatné kapitole. Dovolím si zde citovat část básně, ve které se Voltaire ptá, jak ještě někdo může věřit v myšlenku, že v tomto světě je vše dobré:

„Nešťastná krajina! Nešťastní lidé v ní!

Bezmocná hrůza zde obchází, smrtelní!

Filozof zná prý lék na tyto bolesti:

„Vše, co je, dobré je.“ Jak je tu na scestí!

¹²⁰SVITÁK, Ivan: *Humanista Voltaire*. In VOLTAIRE: *Voltaire - Myslitel a bojovník I. Filosofie, náboženství*. Praha: SNPL, 1957. Str. 47-48.

¹²¹ VOLTAIRE: *Výbor z díla*. Praha: Svoboda, 1978. Str. 35.

¹²² SVITÁK, Ivan: *Humanista Voltaire*. In VOLTAIRE: *Voltaire - Myslitel a bojovník I. Filosofie, náboženství*. Praha: SNPL, 1957. Str. 47.

¹²³ THADDEUS, Victor: *Voltaire. Génius výsměchu*. Praha: Aventinum, 1931. Str. 207.

*Měl by se podívat na tyto ruiny,
Na těla trhaná, na děti bez viny,
na ženy pod kusy mramoru, kamene,
na údy v hromadách rozvalin zkroucené;
viděl by sto tisíc nebohých před smrtí
v krvi se zachvívat, než je zem pohltí,
rozbité, zmučené. Viděl by nejedny
pod tíhou vlastních střech končiti bědné dny
po celém kraji, kam pohroma dospěla.*¹²⁴

Tato přírodní katastrofa naprosto vyvrátila jeho filozofický optimismus. Člověk by musel být podle Voltaira naprostým fanatikem, aby zůstal u Leibnizovy předzjednané harmonie. Stal by se rouhačem, jelikož by činil boha odpovědným za smrt modlících se žen, starců i dětí.¹²⁵ Jak bylo již zmíněno výše, útokem na tyto teorie je dílo *Candide* (viz kap. 7)

¹²⁴ VOLTAIRE: *Myslitel a bojovník I. Filosofie, náboženství*. Praha: SNPL, 1957. Str. 306.

¹²⁵ SVITÁK, Ivan: *Humanista Voltaire*. In VOLTAIRE: *Voltaire - Myslitel a bojovník I. Filosofie, náboženství*. Praha: SNPL, 1957. Str. 48.

4. Voltaire a náboženství

4.1 Ateismus a fanatismus

Společným rysem osvíceneckého myšlení je jeho spíše proticírkevní zaměření, boj proti náboženskému fanatismu. Právě církev byla hlavním nepřítelem šíření osvíceneckých myšlenek, obecně i pokroku a rozvoje a jak můžeme vidět z Voltairova života, jeho hlavním posláním byl boj proti náboženskému fanatismu a dogmatismu.

Vznik náboženství podle něj umožnila nevědomost na jedné straně a zjištěné motivy na straně druhé.¹²⁶ A v dějinách církve nevidí Voltaire nic jiného než násilí, vykořisťování, náboženské války a omezování svobody.¹²⁷

Spory, ve kterých se osobně angažoval, byly často spojeny s křivdami, které způsobila církev a dále jí ovlivněné soudy. Obecně však Voltaire nebyl proti náboženství, jeho kritika je zaměřená proti konkrétní formě křesťanství.¹²⁸

Jedno z nejvýznamnějších děl, ve kterém můžeme najít Voltairovy názory na náboženskou problematiku, je mimo jiné *Filosofický slovník*.

Nápad napsat toto dílo vznikl v roce 1752 na dvoře Bedřicha II., který sám Voltaira vyzval k napsání tohoto díla. Slovník ihned po svém vydání v roce 1764 vzbudil odpor ve vládních a kněžských kruzích a Voltaire zapřel své autorství. Ve stejném roce byl slovník v Ženevě spálen jako bezbožná a nemorální kniha.¹²⁹

Jedním z problémů, který Voltaire řeší ve svém *Filosofickém slovníku* pod pojmem Ateismus je, zda je pro společnost nebezpečnější, když je ateistická, či když v ní spíše převládá náboženský fanatismus. Z tohoto díla jasně vyplývá Voltairův názor, že fanatismus je mnohokrát větší hrozba pro společenské zřízení.

„*Fanatismus je rozhodně tisíckrát zhoubnější, neboť ateismus nevnuká vražedných vášní, kdežto fanatismus je vnuká; ateismus nestaví se proti zločinům, avšak fanatismus je páše.*“¹³⁰

¹²⁶ TRETERA, Ivo: *Nástin dějin evropského myšlení*. Praha: Covi, 1996. Str. 300.

¹²⁷ SVITÁK, Ivan: *Humanista Voltaire*. In VOLTAIRE: *Voltaire - Myslitel a bojovník I. Filosofie, náboženství*. Praha: SNPL, 1957. Str. 71.

¹²⁸ HOLZBACHOVÁ, Ivana: *Příspěvky k dějinám francouzské filozofie společnosti*. Brno: Masarykova univerzita, 2011. Str. 86.

¹²⁹ VOLTAIRE: *Filosofický slovník, čili rozum podle abecedy*. Praha: Votobia, 1997. Str. 3-4.

¹³⁰ Tamtéž, str. 19.

Jako příklad takového náboženského fanatismu Voltaire zmiňuje především krveprolití během Bartolomějské noci, což byl masakr francouzských Hugenetů v roce 1572.¹³¹

U Voltaira také najdeme jasné a přísné odsouzení náboženského pronásledování:

*„Je jasno, že každý jednotlivec, který pro jiné mínění pronásleduje člověka, svého bratra, je netvor.“*¹³²

Fanatismus je pro Voltaira jakousi nevyhléditelnou nemocí, která zachvacuje mozek a jediným lékem proti této epidemii může být pouze filozofický duch, jenž má být šířen od člověka k člověku, který zmírňuje mravy lidí a zabraňuje návalům této choroby.¹³³

*„Jediná filosofie, tato sestra náboženství, odzbrojila ruce, které pověra dlouho krvavila. A lidský duch, probíraje se z opojení, užasl nad výstřednostmi, kam ho zavlék fanatismus.“*¹³⁴

Voltaire sice považoval ateismus za méně nebezpečný, avšak odsuzoval ho z morálních hledisek.¹³⁵ Podle něj je ve společnosti potřeba povědomí jisté nejvyšší bytosti, která by trestala hříšníky, jinak by lidé neměli žádné morální zábrany.

*„Nechtěl bych míti co činit s mocnářem ateistou, který by měl zájem na tom dáti mne roztlouci v hmoždíři, neboť, jsem jist, že bych byl roztlučen. A kdybych byl panovníkem, nechtěl bych míti, co činit s dvořany ateisty, v jejichž zájmu by bylo otrávit mne; to bych musil denně brát pro jistotu protijedy. Je tedy naprosto nutno pro panovníky i pro národy, aby představa o Nejvyšší Bytosti, tvořící, spravující, odměňující a trestající, byla hluboce vryta do mysli všech.“*¹³⁶

Stejný názor vyjadřuje i ve svém díle *Rozprava o snášenlivosti*:

„Lidské pokolení jest tak slabo a tak neřestno, že jest patrně lépe pro ně, aby bylo podrobena všemožným pověrám, jen když nejsou vražedné, nežli aby žilo bez náboženství.“

¹³¹ VOLTAIRE: *Filosofický slovník, čili rozum podle abecedy*. Praha: Votobia, 1997. Str. 20.

¹³² Tamtéž, str. 226.

¹³³ Tamtéž, str. 54-55.

¹³⁴ VOLTAIRE: *Rozprava o snášenlivosti napsaná u příležitosti popravu Jana Calase – díl I*. Praha: Karel Stan. Sokol, 1912. Str. 45.

¹³⁵ HEJNA, Dalibor: *Náboženství a společnost: věda o náboženství a její historické kořeny*. Praha: Grada, 2010. Str. 157

¹³⁶ VOLTAIRE: *Filosofický slovník, čili rozum podle abecedy*. Praha: Votobia, 1997. Str. 20.

Člověk vždycky měl potřebu uzdy. ¹³⁷

Myslím si, že u Voltaira můžeme najít rozumové či pragmatické pojetí víry. On sám se domníval, že je potřeba, aby lidé v něco věřili pro blaho společnosti. Tento názor může podle mě působit až dosti bezvěrecky, jako kdyby náboženství bylo vynalezeno právě jen z pragmatických důvodů, aby vládl jakýsi řád ve společnosti. Ale Voltaire byl věřící, což také vyplývá z výše uvedeného zavržení ateismu.

Z Voltairova *Filosofického slovníku* si také můžeme udělat představu, jak by mělo správné náboženství vypadat. Bylo by to takové náboženství, které by nám navrhovalo uctívat Nejvyšší bytost, jedinou, nekonečnou, jež utvořila svět. Takové, které by přijímalo velmi málo dogmat, věčných podnětů k hádkám, a učilo by čisté mravnosti. Náboženství, které by více povzbuzovalo ke ctnostem než k pokání za zvrácenosti. Náboženství, které by bylo s to udělat z lidského pokolení národ bratří. ¹³⁸

4.2 Požadavek náboženské tolerance

Požadavek náboženské tolerance je jedním z nejvýznamnějších rysů Voltairovy kritiky náboženství. Jak už bylo řečeno výše, *Rozprava o snášenlivosti* byla napsána jako reakce na nábožensky zfanatizovaný proces s Calasovou rodinou. V tomto zásadním díle Voltaire blíže přibližuje okolnosti tohoto procesu a vyvrací vinu Jana Calase za zabití svého syna, dále se věnuje otázkám náboženské svobody a tolerance a prohřeškům, které byly v zájmu fanatické víry napáchány.

„Zběsilostí, jakou vnuká duch dogmatický a zneužitím špatně pochopeného náboženství křesťanského, prolilo se tolik krve, způsobilo tolik pohrom v Německu, v Anglii, ba i v Holandsku jako ve Francii. ¹³⁹

Voltaire také mluví o přirozeném lidském právu, které dala příroda všem lidem. Hlavní zásadou tohoto práva je, že nesmíme druhým činit to, co nechceme, aby oni činili nám. Z této zásady tedy podle Voltaira vyplývá, že nikdo nemůže po druhém chtít, aby věřil v to co on pod výhrůžkou smrti. ¹⁴⁰

¹³⁷ VOLTAIRE: *Rozprava o snášenlivosti napsaná u příležitosti popravy Jana Calase – díl I.* Praha: Karel Stan. Sokol, 1912. Str. 16.

¹³⁸ VOLTAIRE: *Voltaire - Myslitel a bojovník II. Filosofie, náboženství.* Praha: SNPL, 1957. Str. 95-96.

¹³⁹ VOLTAIRE: *Rozprava o snášenlivosti napsaná u příležitosti popravy Jana Calase – díl I.* Praha: Karel Stan. Sokol, 1912. Str. 42-43.

¹⁴⁰ Tamtéž, str. 56.

Dále se Voltaire zabývá starověkými kulturami, především Řeky a Římany, z pohledu náboženské tolerance. Vyslovuje myšlenku, že žádný starověký vzdělaný národ nebránil svobodě myšlení a náboženství.¹⁴¹

Jsou to právě křesťané, kteří byli nejednou pronásledovateli, katy a vrahy svých bratří. Ti, kteří zničili na sta měst s křížem nebo bibli v ruce a bez ustání prolévali krev a zažíhali hranice.¹⁴²

Voltaire také ironizuje ospravedlněné pronásledování ve jménu církve takto:

„Kdyby pronásledování těch, s nimiž se přeme, bylo svatým činem, třeba doznat že, kdo by povraždil nejvíce kacířů, byl by největším světcem nebeským.

Jakým ubožákem by byl člověk, který by pouze oloupil svoje bratry a vsadil je do žalářů, proti horlivci, který by jich povraždil na sta ve svatobartolomějskou noc? “¹⁴³

Je tedy otázkou, odkud se v křesťanství bere nenávist a netolerance. Pronásledoval a trestal snad Ježíš Kristus ve jménu víry? Právě naopak v každém jeho činu byla trpělivost a shovívavost. Žádal, aby bylo odpuštěno jeho nepřítelům, odpouštěl hříšníkům. Křesťanství je tedy od svého počátku mírumilovné náboženství, které se až postupem času stalo netolerantním.

Jako odpověď na tuto otázku, zde Voltaire dokládá dopis z roku 1774 jistého kněze jesuitovi le Tellierovi, ve kterém mu navrhuje, jak se zbavit Hugenetů ve Francii, ze kterého si dovolím citovat některé pasáže:

„Dám povraždit v postelích všechny otce a matky. Neboť kdyby je vraždili na ulicích, natropilo by to jakýs rumrejch, ba dokonce někteří by mohli upláchnouti, čehož třeba se varovat nade všechno... “

„Na druhý den provdám všechny hugenotské dívky s dobrými katolíky, když přec nesmíme vylidnit stát po poslední válce. Ale co se týče hochů čtrnáctiletých a patnáctiletých, už nasáklých špatnými zásadami, které sotva můžeme vykořenit, mám za to, že třeba je všechny vyklestit, aby toto plemeno nikdy už se nerozmohlo. “¹⁴⁴

Je tedy celkem zřejmé, koho Voltaire obviňuje z náboženské nesnášenlivosti. Jsou to

¹⁴¹ VOLTAIRE: *Rozprava o snášenlivosti napsaná u příležitosti popravy Jana Calase* – díl I. Praha: Karel Stan. Sokol, 1912. Str. 58-65.

¹⁴² Tamtéž, str. 91.

¹⁴³ Tamtéž, str. 100.

¹⁴⁴ Tamtéž, str. 158-159.

náboženské instituce, řády, náboženské sekty, fanatici, kteří si možná myslí, že jednají v zájmu jediného náboženství, avšak jednají spíše podle mne ze zjištěných důvodů a jedním z nich je zajisté moc nad věřícími.

Jaké je tedy Voltairovo řešení? Dle jeho názoru by se všichni křesťané měli snášet navzájem a nejen mezi sebou, všechny lidi uznávat za své bratry, ať už Číňana nebo Žida. Všichni jsme děti téhož boha.¹⁴⁵

Podle Voltaira můžeme prohlédnout římské zákony a nenajdeme ani jediný edikt, který by prikazoval mučit či ukřižovat ty, jenž smýšlejí jinak než ostatní. Uvedu zde ještě Voltairovo podobenství, které mě zaujalo: Lidské pokolení je podobné zástupu cestovatelů na lodi, každý jiného sektářského vyznání, řadí bouře a loď propouští vodu. Ubozí cestující se potápí. Je potřeba, aby všichni společně ucpávali loď, aby každý zabezpečil život svůj, tak život svého souseda, ale oni se místo toho hádají a všichni hynou v moři.¹⁴⁶

4.3 Heslo *Écrasez l'infâme*

Často se můžeme setkat se zařazením Voltaira jako odpůrce náboženství, avšak podle mého názoru Voltaire neodmítá náboženství jako takové, spíše odmítá dogmatismus a nesnášenlivost církve.

Právě heslo *Écrasez l'infâme* - v překladu doslova Zničte hanebnici/hanebnost, byl jakýmsi Voltairovým bojovým pokřikem právě v boji proti všemu nesnášenlivému, které začal využívat v boji proti nespravedlnostem typu Calasova případu.

Podle Thaddeuse Voltaire toto heslo vkládal do každého dopisu či díla, vypisuje je úplně či zkracuje, vkládá ho na začátek, doprostřed i na konec.¹⁴⁷

Sviták se blíže zabývá otázkou, co vlastně Voltaire za hanebnost považoval. Dodnes se vedou spory, zda hanebností Voltaire myslel despotismus státu či církve nebo snad pověry náboženství.¹⁴⁸

„Je vším dohromady, a přece nesměla být ničím určitým. Musela být heslem

¹⁴⁵ VOLTAIRE: *Rozprava o snášenlivosti napsaná u příležitosti popravy Jana Calase – díl II.* Praha: Karel Stan. Sokol, 1912. Str. 1.

¹⁴⁶ VOLTAIRE: *Rozprava o snášenlivosti napsaná u příležitosti popravy Jana Calase – díl I.* Praha: Karel Stan. Sokol, 1912. Str. 141-146.

¹⁴⁷ THADDEUS, Victor: *Voltaire. Génius výsměchu.* Praha: Aventinum, 1931. Str. 219-220.

¹⁴⁸ SVITÁK, Ivan: *Humanista Voltaire.* In VOLTAIRE: *Voltaire - Myslitel a bojovník I. Filosofie, náboženství.* Praha: SNPL, 1957. Str. 91.

dostatečně širokým, aby v něm mohly najít svůj obsah všechny síly, jež se různým způsobem a s různou intenzitou zasazovaly o společenský pokrok. ¹⁴⁹

Ve výsledku vlastně ani tak nezáleží, co přesně Voltaire pod pojmem hanebnost myslel. Důležité je, že se našel člověk, který se postavil proti celému církevnímu a státnímu aparátu, kvůli nespravedlivě odsouzeným a riskoval vlastní pohodlí a život za obyčejné občany.

4.4 Voltaireova kritika Bible

Dalším útokem na základy křesťanství jsou Voltairovy interpretace některých částí Bible, kde ukazuje jistou nelogičnost církevní dogmatiky.

Bible je pro Voltaira řadou pověr nevzdělaného kmene kočovných beduínů, povídaček bez ducha a vkusu, místy až sprostých. Podle něho je v ní řada rozporů. Sviták zmiňuje například nesrovnalosti ve fyzice či geografii. Když tyto knihy diktoval vševědoucí bůh, jak je možné, že neznal tyto vědní obory? Či otázkou může být, jak pohlížet na starozákonní incesty a vraždy?¹⁵⁰

Přesně tyto otázky, zpochybňující církevní dogmata, pokládá Voltaire v díle *Všetečné a bezbožné otázky nábožného doktora theologie Zapaty*. Tento alegorický text je soubor otázek akademika Zapaty, který se mimo jiné ptá:

*„Jest Genesis kniha historická nebo alegorická? Vzal Bůh skutečně žebro Adamovi, aby z něho udělal ženu? A jak stvořil světlo před sluncem? A jak rozdělil světlo od tmy, když tma není nic jiného než nedostatek světla? A jak učinil den před tím, než slunce bylo učiněno? Jak stvořil oblohu nad vodami, když není žádné oblohy a když tento pojem oblohy není než představa starých řeků?“*¹⁵¹

Voltaire tedy v tomto díle poukazuje na řadu nesrovnalostí, co se týče zeměpisných otázek či fyzikálních zákonitostí. A klade si otázku, jak se nejvyšší bytost jako je Bůh může takových to nesrovnalostí dopouštět. Mimo jiné uvádí:

„Co mám říci o zahradě rajské, z níž vychází řeka, která se dělí ve čtyři řeky, Tigrid, Eufrat, Phison a Gehon, který teče prý Ethiopií a jenž tudíž nemůže být než jen Nilem, jehož

¹⁴⁹ SVITÁK, Ivan: *Humanista Voltaire*. In VOLTAIRE: *Voltaire - Myslitel a bojovník I. Filosofie, náboženství*. Praha: SNPL, 1957. Str. 91.

¹⁵⁰ Tamtéž, str. 71.

¹⁵¹ VOLTAIRE: *Všetečné a bezbožné otázky nábožného doktora theologie Zapaty*. Praha: Volná myšlenka československá, 1929. Str. 7.

*prameny jsou vzdáleny tisíce mil od pramenu Eufratu? Ještě mně řeknou, že Bůh jest špatným geografem!*¹⁵²

Kniha obsahuje celkem šedesát sedm otázek, ve kterých dále rozebírá biblické příběhy z hlediska logiky, ale i z morálního hlediska. Ptá se například, jak mohla domácnost Noemova nasytit všechna zvířata? A jak je hanebné, že Abraham vydával svou ženu Sárú za svou sestru, aby se do ní králové zamilovávali? Či se ptá, jak má porozumět veršům proroka Oseáše, kterému Bůh poroučí, aby si vzal ženu ze smilstva a měl s ní děti ze smilstva?

Voltaire se zde také kriticky staví k zázrakům. Pokládá otázku, proč Bůh dělal zázraky před dobami, jež nazýváme historickými a proč je teď již několik století nedělá? Proč je neukazuje nám, jež jsme vyvolený národ?¹⁵³

Zázrak je dle jeho mínění porušení matematických, božských a věčných zákonů a principů daných Bohem. Voltaire se ve svém *Filosofickém slovníku* ptá, proč by Bůh porušoval své vlastní zákony, jakožto Bůh jistě učinil tento svět pokud možno nejlepším. Připustíme – li, že Bůh by chtěl projevit malému hloučku lidí svou přízeň, to by bylo podle Voltaira doznání slabosti, nikoli moci, jelikož Bůh by změnil své nezměnitelné zákony.¹⁵⁴

*„Takže dovoliti si připisovati Bohu zázraky, znamená ve skutečnosti urážeti ho (mohou – li lidé urazit Boha); je to totéž, jako říci mu: „ Jsi slabá a nedůsledná bytost.“ Je tedy nesmysl věřiti v zázraky; je to jakési zlehčování božství.“*¹⁵⁵

Podle Voltaira tedy nemůže Bůh měnit přírodní zákony, které sám dal, nemůže být vrtkavý a nedůsledný jako lidské bytosti. Podle Mauroise tedy Voltaire zastává názor, že je zbytečné vysílat prosby k Bohu, pakliže Bůh nemůže měnit zákony světa. Je tedy zbytečné se modlit.¹⁵⁶

Voltaire se stejně tak staví kriticky k náboženským obřadům. Ve svém *Filosofickém slovníku* kritizuje zneužívání křtu těmito slovy:

„V prvních stoletích křesťanství bylo této svátosti zneužíváno; stalo se obyčejem vyčkati se křtem až do agonie. Příklad císaře Konstantina jest toho dosti dobrým důkazem. Onen panovník uvažoval takto: Křest očisťuje vše; mohu tedy zabít svou ženu, svého syna a

¹⁵² VOLTAIRE: *Všetečné a bezbožné otázky nábožného doktora theologie Zapaty*. Praha: Volná myšlenka československá, 1929. Str. 7-8.

¹⁵³ Tamtéž, str. 5.

¹⁵⁴ VOLTAIRE: *Filosofický slovník, čili rozum podle abecedy*. Praha: Votobia, 1997. Str. 266-267.

¹⁵⁵ Tamtéž, str. 268.

¹⁵⁶ MAUROIS, André: *Nesmrtelné stránky z Voltaira*. Praha: Nakladatelství Fr. Borovský, 1948. Str. 16.

*všecky své příbuzné; potom se dám pokřtít a dostanu se do nebe.*¹⁵⁷

Co se týče kvality Voltaireovy kritiky Bible, je dnes považována za překonanou. V Ottově slovníku naučném se dočteme, že Voltaire měl v tomto směru jen povrchní vzdělání, které nestačilo na takto složitou problematiku. Navíc byl ovlivněn svými předsudky. Doslova můžeme říct, že ve Voltaireově práci není nic odpornějšího než to, co napsal o Židech a o počátcích křesťanství.¹⁵⁸

Podle Svitáka vyplývala tato kritika pouze z potřeby bojovat proti církvi a z dnešního hlediska je považována za nesprávnou, postavenou bez pochopení pro skutečný obsah židovských a křesťanských památek. Avšak v 18. století byly Voltaireovy názory pokusem o vědeckou kritiku Bible, založenou na rozumu a ne na dogmatech, které rozumové kritice nepodléhají.¹⁵⁹

¹⁵⁷ VOLTAIRE: *Filosofický slovník, čili rozum podle abecedy*. Praha: Votobia, 1997. Str. 111.

¹⁵⁸ *Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopedie všeobecných znalostí*. Sv. 26. Praha: J. Otto, 1907. Str. 949.

¹⁵⁹ SVITÁK, Ivan: *Humanista Voltaire*. In VOLTAIRE: *Voltaire - Myslitel a bojovník I. Filosofie, náboženství*. Praha: SNPL, 1957. Str. 71-72.

5. Voltaireovo pojetí společnosti

5.1 Ideální státní zřízení

Jak už bylo řečeno výše, Voltaire ve svých názorech na společnost není příliš radikální, neusiluje o převraty a o změnu základů tehdejší společnosti.

Jde mu především o náboženskou snášenlivost a dále o občanské a osobní svobody. Nezasazuje se tedy jen o toleranci náboženskou, ale i názorovou. Známy je jeho výrok, že nesouhlasí s jediným vašim slovem, ale bude hájit vaše právo, abyste ho mohli říkat.¹⁶⁰

Jeden z nejdůležitějších okamžiků ve Voltaireově životě, který ovlivnil jeho smýšlení o společnosti, je jistě jeho pobyt v Anglii, kde se seznámil nejen s anglickou filozofií a náboženskou tolerancí, ale i s jistou politickou svobodou, která byla v ostrém kontrastu s absolutistickou vládou ve Francii.

„Anglický národ je jediný na světě, který se zdarem upravil královskou moc tím, že se králům bránil, a který v neustávajícím úsilí konečně zavedl ten moudrý způsob vládnutí, při kterém je panovník všemohoucí, pokud dělá dobrotu, ale má ruce svázané, když chce něco zlého, kde páni jsou velcí bez drzosti a bez vasalů a lid se účastní vlády beze zmatku.“¹⁶¹

Voltaireův ideální panovník je tedy takový, který má moc, pokud vládne v souladu se zájmy národa, stejně tak jeho moc může být tímto národem omezena. Ideální vláda je tedy vláda panovníka omezená parlamentem – konstituční monarchie podle anglického vzoru.

Otázku ideální vlády Voltaire řeší i ve svém *Pojednání o vládě*, kde se jeho úvaha blíží až k demokratickému republikánskému zřízení tak, aby všechny vrstvy společnosti mohly do vlády zasahovat. V této souvislosti uvádí:

„Stále slyšíme otázku, která vláda je lepší. Dáte-li tu otázku ministrovi nebo jeho zplnomocněnci, budou bez pochyby pro vládu absolutní; bude – li to baron, bude chtít, aby stavové měli účast na zákonodárné práci. Biskupové řeknou totéž; měšťan bude chtít, jak dá rozum, aby se s ním radili, a rolník nebude chtít být opominut. Zdá se, že nejlepší vláda jest ta, kde všechny tyto podmínky jsou rovnou měrou chráněny zákonem.“¹⁶²

Otázkou, zda je lepší monarchie či republikánské zřízení, se Voltaire zabývá i ve

¹⁶⁰ TRETERA, Ivo: *Nástin dějin evropského myšlení*. Praha: Cowi, 1996. Str. 299.

¹⁶¹ VOLTAIRE: *Voltaire - Myslitel a bojovník I. Filosofie, náboženství*. Praha: SNPL, 1957. Str. 128.

¹⁶² VOLTAIRE: *Voltaire - Myslitel a bojovník II. Filosofie, náboženství*. Praha: SNPL, 1957. Str. 82.

Filosofickém slovníku, kde uvádí:

„A nyní, co je lepší: aby vaše vlast byla monarchickým nebo republikánským státem? Již čtyři tisíce let je tato otázka projednávána. Zeptejte se bohatých, všichni mají raději aristokracii, otažte se lidu, chce demokracii: jedině králové dávají přednost království.“¹⁶³

Otázkou však podle Voltaira je, proč je tedy skoro celý svět ovládán panovníky? Podle něho je to tím, že lidé jsou velmi zřídka hodni vést sami správu svých věcí.¹⁶⁴

Avšak určitou výhodu republikánského zřízení skýtá fakt, který zmiňuje ve svých *Myšlenkách o vládě*, že republikán vždy lne ke své vlasti více než poddaný a to z jednoduchého důvodu. Člověk vždy miluje více svůj vlastní prospěch než prospěch panovníka.¹⁶⁵

Z Voltairových děl, která jsem měla k dispozici, nemohu dojít k jasnému závěru, které státní zřízení je tedy podle jeho mínění nejlepší. Minář ve svém díle píše, že nám Voltairovy úvahy nedávají jednoznačnou odpověď. Jak můžeme vidět z *Filosofických listů*, Voltaire je považován za stoupence konstituční monarchie v čele s osvíceným panovníkem, který by prováděl reformy jak hospodářství, tak společnosti.

Za jakýsi předěl ve Voltairově myšlení Minář považuje špatnou zkušenost s politikou osvícených panovníků jako Bedřicha II., kdy se v jeho díle začínají objevovat spíše republikánské tendence, jakožto podle něj nejsnesitelnější forma vlády, která nejlépe zabezpečuje svobodu i vlastnictví.¹⁶⁶

„Nejsnesitelnější ze všech (vlád) je beze vší pochyby vláda republikánská, poněvadž nejvíce přibližuje lidi stavu přirozené rovnosti.“¹⁶⁷

5.2 Požadavek sekularizace státu

Voltaire byl velkým zastáncem demokratických svobod. V jeho *Myšlenkách o vládě* najdeme odpověď na otázku, koho on sám považuje za viníka lidské nesvobody:

„Svoboda záleží v tom, že člověk závisí pouze na zákonech. Na tomto základu je dnes každý člověk svoboden ve Švédsku, v Anglii, Holandsku, Švýcarsku... Ale jsou dosud provincie

¹⁶³ VOLTAIRE: *Filosofický slovník, čili rozum podle abecedy*. Praha: Votobia, 1997. Str. 253-254.

¹⁶⁴ Tamtéž, str. 254.

¹⁶⁵ VOLTAIRE: *Voltaire - Myslitel a bojovník II. Filosofie, náboženství*. Praha: SNPL, 1957. Str. 82.

¹⁶⁶ MINÁŘ, Jaroslav: *Voltaire v naší společnosti a literatuře*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1964. Str. 15-16.

¹⁶⁷ VOLTAIRE: *Voltaire - Myslitel a bojovník II. Filosofie, náboženství*. Praha: SNPL, 1957. Str. 68.

a rozsáhlá křesťanská království, kde většina lidí jsou otroci. ¹⁶⁸

Jsou tedy země, kde je člověk omezován ještě církevními zákony, což je podle Voltaira nutno odstranit. Podle mého názoru jde až o požadavek sekularizace státu, odstranění vlivu církve ve společenském životě.

„Nechť žádný církevní zákon nemá platnosti, leč by se mu dostalo výslovného schválení od vlády...

Nechť jen úřady smějí dovoliti nebo zakázati práci v den sváteční...

Nechť vše, co se týče sňatků, závisí jedině od úřadů...

Nechť žádný kněz nemůže odejmouti žádnému občanu ani nejmenšího práva pod záminkou, že tento občan je hříšník, poněvadž kněz, sám hříšník, má se za hříšníky modliti a ne je souditi. “...¹⁶⁹

Právě tyto a další požadavky, které Voltaire ve svém díle zmiňuje, byly použity v usnesení třetího stavu v roce 1789 při Velké francouzské revoluci.¹⁷⁰

„Je urážkou rozumu, když se vyslovují dohromady slova „vláda občanská a církevní“. Mělo by se říkat občanská vláda a pravidla církevní; žádné z těchto pravidel nesmí vzniknout jinak než z moci civilní.“¹⁷¹

V díle *Republikánské myšlenky ženevského občana* dokonce doslova říká, že nejnesmyslnějším druhem despotie, která nejvíce ponižuje lidskou přirozenost, nejvíce si odporuje a má neblahé následky, je despotie kněžská a úplně nejzločinnější je ta, kde vládou křesťanští kněží.¹⁷²

Podle Voltaira mají být kněží určeni jen k tomu, aby učili mravnosti, mají být respektováni, ale nesmí si dělat nárok na dozor ani pocty, v žádném případě se nesmějí stavět na roveň úřadů.¹⁷³

5.3 Nerovnost mezi lidmi

Rovnost lidí Voltaire chápe především jako rovnost občanskou, rovnost před zákonem,

¹⁶⁸ VOLTAIRE: *Voltaire - Myslitel a bojovník II. Filosofie, náboženství*. Praha: SNPL, 1957. Str.81-82.

¹⁶⁹ VOLTAIRE: *Filosofický slovník, čili rozum podle abecedy*. Praha: Votobia, 1997. Str. 263-264.

¹⁷⁰ MAUROIS, André: *Nesmrtelné stránky z Voltaira*. Praha: Nakladatelství Fr. Borovský, 1948. Str. 21.

¹⁷¹ VOLTAIRE: *Voltaire - Myslitel a bojovník II. Filosofie, náboženství*. Praha: SNPL, 1957. Str. 62.

¹⁷² Tamtéž, str. 60.

¹⁷³ Tamtéž, str. 61.

ne však majetkovou. Nicméně je proti nerovnosti feudální, proti výsadám šlechty, feudálních a církevních pánů.¹⁷⁴

Nejprve bych začala otázkou, v čem Voltaire spatřuje původ nerovnosti mezi lidmi. Kdyby byl náš svět světem, kde si člověk snadno opatří obživu, vhodné podnebí, kdyby tato zem byla pokryta výživným ovocem, kdyby člověk nepotřeboval příbytku, než jaký stačí daňkům a srcům, člověk by byl šťasten a nadvláda by podle Voltaira byla pouhou chimérou, na kterou by nikdo nepomyslel.¹⁷⁵

„Všichni lidé by si tedy byli nutně rovni, kdyby neměli žádných potřeb. Bída, jež jest údělem našeho pokolení, podřizuje člověka jinému člověku; skutečným neštěstím není nerovnost, nýbrž závislost. Velmi málo záleží na tom, říká – li se jednomu člověku Jeho Výsost a jinému Jeho Svátost, ale krušné je sloužit tomu nebo onomu.“¹⁷⁶

Podle Voltaira této nerovnosti nelze zabránit, protože lidé se rodí se silnou touhou po panování a se sklonem k lenosti, touhou po rozkoších, a proto si lidé nemohou být rovni, protože mezi sebou bojují o splnění těchto přání. Lidstvo nemůže existovat bez spousty užitečných lidí, kteří nic nemají.¹⁷⁷

„Na naší neblahé zeměkouli to není jinak možno, než že pospolitě žijící lidé musí být rozděleni ve dvě třídy, ve třídu utiskovatelů a utiskovaných.“¹⁷⁸

Voltaire zde také vyslovuje myšlenku, že ne všichni chudí, jsou nutně nešťastní. Jsou prý zvyklí na své postavení a neustálou práci. Avšak pokud se jejich postavení a chudoba stanou nesnesitelnými, mohou se vzbouřit a dochází k válkám, avšak všechny tyto války končí zotročením lidu, podle Voltaira díky tomu, že mocní mají peníze a tím také všechnu moc ve státě.¹⁷⁹

Voltaireovi jde o to, aby bohatý i chudý byli stejně svobodnými občany po právní stránce před zákonem, ale přehlíží podstatu jejich nerovnosti. Zde se staví proti myšlenkám Rousseaua, který vyvozuje nerovnost mezi lidmi ze vzniku soukromého vlastnictví. Jelikož se Voltaireovi zdá nerovnost přirozená, myslí si, že jen povaleč nebo lapka se může stavět proti soukromému vlastnictví. Jakékoliv pokusy o odstranění sociálních rozdílů jsou pro Voltaira

¹⁷⁴ MINÁŘ, Jaroslav: *Voltaire v naší společnosti a literatuře*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1964. Str. 14.

¹⁷⁵ VOLTAIRE: *Filosofický slovník, čili rozum podle abecedy*. Praha: Votobia, 1997. Str. 215.

¹⁷⁶ Tamtéž, str. 215.

¹⁷⁷ Tamtéž, str. 216.

¹⁷⁸ Tamtéž, str. 216.

¹⁷⁹ Tamtéž, str. 216.

utopii.¹⁸⁰

„Všichni lidé se narodili jako sobě rovni... Tato rovnost neznamená zánik podřízenosti; všichni jsme ve stejné míře lidmi, ale ne rovnými členy společnosti... Lidé jsou si rovni v tom, co je podstatné, i když na scéně veřejnosti hrají různé úlohy.“¹⁸¹

Jaké jsou tedy podle Voltaira svobody, ty podstatné věci, ve kterých by si měli být všichni rovni? Základní myšlenkou je, jak už bylo řečeno, aby si všichni lidé byli rovni před zákonem: *„Necht' jest jen jedna váha, jedná míra, jedno právo.“¹⁸²*

Další důležitou svobodou, jak už je zřejmé z kritiky Rousseaua, je právo na soukromé vlastnictví: *„...v pravé republice každý má svůj majetek i osobu v bezpečnosti, a tak pracuje pro sebe s důvěrou; zlepšováním svého postavení zlepšuje stav věcí veřejných.“¹⁸³*

Pro Voltaira, jakožto kritického spisovatele, je důležitá svoboda projevu, svoboda uveřejňovati své myšlenky jak pomocí svého pera, tak svého hlasu: *„Celkem patří k přirozeným právům, aby člověk užíval svého pera tak jako svého jazyka, totiž na své nebezpečí, na vlastní risiko a jak uzná za vhodné pro své blaho.“¹⁸⁴*

Mezi další požadavky pro správně fungující stát, které najdeme v díle *Republikánské myšlenky ženevského občana*, můžeme zařadit nezbytnost trestního zákoníku, neboť nebude odsuzovat vůle úředníků a soudců, ale zákon. Nemohlo by tak docházet ke zneužívání soudní pravomoci: *„Soudní dvůr by měl mít pevné zákony trestní právě tak jako civilní; nic by nemělo býti ponecháno libovůli, tím méně věci, při nichž neběží pouze o peníze, nýbrž o čest a život.“¹⁸⁵*

Všechny tyto požadavky od svobody projevu až po soukromé vlastnictví vycházejí z jednoho hlavního Voltairova požadavku tolerance, který provází jak celý jeho život, tak dílo:

„Tolerance je stejně nutná v politice jako v náboženství. Pouze pýcha je nesnášenlivá; to ona bouří duchy, když je nutí myslit tak, jako myslíme my, a je skrytým zdrojem všech rozvratů.... Zdvořilost, obezřetnost, shovívavost posilují jednotu mezi přáteli i v rodinách:

¹⁸⁰ SVITÁK, Ivan: *Humanista Voltaire*. In VOLTAIRE: *Voltaire - Myslitel a bojovník I. Filosofie, náboženství*. Praha: SNPL, 1957. Str. 80-81.

¹⁸¹ VOLTAIRE: *Výbor z díla*. Praha: Svoboda, 1978. Str. 232.

¹⁸² VOLTAIRE: *Filosofický slovník, čili rozum podle abecedy*. Praha: Votobia, 1997. Str. 264.

¹⁸³ VOLTAIRE: *Voltaire - Myslitel a bojovník II. Filosofie, náboženství*. Praha: SNPL, 1957. Str. 69.

¹⁸⁴ Tamtéž, str. 210.

¹⁸⁵ Tamtéž, str. 68.

budou mít též účinek v malém státě, jenž je rodinou velikou.“¹⁸⁶

5.4 Válka

Podle Mauroise Voltairovi válka nahání doslova hrůzu. Nesnáší mučení a krutosti jakéhokoli druhu a je přesvědčen, že je potřeba proti těmto zlům bojovat.¹⁸⁷ O nich říká:

*„Hlad, mor a válka jsou tři nejnámější součástky tohoto pozemského světa. Do třídy hladu lze započísti všecku špatnou stravu, k níž nás dohání drahota a nedostatek a již si zkracujeme život v domnění, že jej udržujeme. Morem rozumíme všechny nakažlivé nemoci, jichž jsou asi dva až tři tisíce. Těmito dvěma dary nás obmyslila Prozřetelnost. – Avšak válka, která zahrnuje v sobě všechny tyto dary, přichází nám z libovůle tří nebo čtyř set lidí, rozptýlených po povrchu zemském pode jmény králů a ministrů“*¹⁸⁸

Mnohokrát Voltaire realisticky vykresluje různé podoby války ve svých dílech. Poddaní jdou často na příkaz krále do války, aniž by věděli, z jakých důvodů a nemají žádného zájmu na rozepři. Pro představu si zde dovolím citovat z Voltairovy básně *Óda na mír*:

*Čím je vítězství krále
mně, jež mrzačí a bodá?
Velcí nešetří malé;
má je ztráta a škoda.
Jakže! Bolavý, ubit,
zchudlý, mám se snad chlubit,
že je lépe než prve,
král že pokryl se slávou,
když nám hranice plavou
v proudech prolité krve.*¹⁸⁹

Další věc, kterou Voltaire kritizuje je, že každý vůdce slavnostně zneužívá Boha

¹⁸⁶ VOLTAIRE: *Voltaire - Myslitel a bojovník II. Filosofie, náboženství*. Praha: SNPL, 1957. Str. 74.

¹⁸⁷ MAUROIS, André: *Nesmrtelné stránky z Voltaira*. Praha: Nakladatelství Fr. Borovský, 1948. Str. 20.

¹⁸⁸ VOLTAIRE: *Filosofický slovník, čili rozum podle abecedy*. Praha: Votobia, 1997. Str. 249.

¹⁸⁹ VOLTAIRE: *Zaira. Verše. Výběr z prací dějepisných. Korespondence*. Praha: Odeon, 1974. Str. 88.

k posvěcení zabíjení. Je paradoxní, že například ženy jsou strašeny peklem a věčným zatracením, když si své líce natrou trochou karmínu, avšak vyhlazení nepřátel je Bohem posvěceno.¹⁹⁰

„Kam se poděla a co mi je platna lidskost, dobročinnost, skromnost, zdrženlivost, mírnost, moudrost a zbožnost, když půl libry olova, vystřeleného na šest set kroků ode mne, mi roztříští tělo, a když umru ve dvacíti letech za nevýslovných bolestí mezi pěti nebo šesti sty umírajících, zatím, co mé oči, otevřevší se naposled, vidí mé rodné město, zničené ohněm i mečem, a zatím, co poslední zvuk, jež mé uši vnímají, je křik a pláč žen i dětí, zmírajících v sutinách – a to vše pro domnělé zájmy člověka, kterého ani neznáme?“¹⁹¹

¹⁹⁰ VOLTAIRE: *Filosofický slovník, čili rozum podle abecedy*. Praha: Votobia, 1997. Str. 251.

¹⁹¹ Tamtéž, str. 252.

6. Voltaire – historik

Jak už bylo řečeno výše, Voltaire psal také historická díla, především dílo o Ludvíku XIV. a Karlu XII.

Podle Mauroise byl největším historikem svého století hlavně také díky tomu, že jako jeden z prvních se pokusil napsat dílo o světových dějinách *Esej o mravech a duchu národů*.¹⁹²

Toto dílo napsal na popud své dlouholeté přítelkyně Emilie de Châtelet, která toužila číst o tom, jak lidé v určité době žili a smýšleli, než nudná historická díla líčící po sobě jdoucí panovníky a bitvy.¹⁹³ Do tohoto díla tedy Voltaire nezahrnul pouze historický vývoj lidstva, ale veškerou lidskou činnost, podmínky života, řemesla, obchod, vynálezy, techniku, filozofii, náboženství atd.¹⁹⁴

Jedna z kapitol tohoto velkolepého díla je pojmenována Mravy, zvyky, obchod, blahobyt v třináctém a čtrnáctém století. Sám název již tedy napovídá, na jaké atributy doby se Voltaire zaměřuje. Hned na začátku sám osvětluje svůj cíl:

*„Chtěl bych objasnit, jak vypadala tehdejší společnost, jak se žilo v rodině, jaká umění se pěstovala, spíše než opakovat všechny ty zvětšené doklady lidské špatnosti a popisovat všechny pohromy a války, nehodné zájmu historie.“*¹⁹⁵

Abychom si mohli udělat představu v jakém duchu je toto dílo napsané, zmíním zde některá témata, kterými se Voltaire zabývá.

V této kapitole mimo jiné zmiňuje italské vynálezy jako okuláry, které mají pomáhat zesláblému zraku starců, vynález buzoly či vznik první manufaktury na výrobu papíru v Padově. Dále se zabývá například otázkou stolování, pokrmů, či ošacením. V další kapitole nazvané O rytířstvu zas popisuje obřady pro přijetí kandidáta do rytířského stavu atd.¹⁹⁶

Právě zde už vícekrát zmiňovaná Ivana Holzbachová se detailněji zabývá tímto Voltairovým dílem. *Esej o mravech a duchu národů* je podle ní časově i zeměpisně velmi rozsáhlá. Nezabýval se v ní pouze evropskými dějinami, ale i dějinami neevropských civilizací. Kladně hodnotí čínskou, indickou a muslimskou civilizaci, podle Holzbachové

¹⁹² MAUROIS, André: *Nesmrtelné stránky z Voltaira*. Praha: Nakladatelství Fr. Borovský, 1948. Str. 18.

¹⁹³ TRETERA, Ivo: *Nástin dějin evropského myšlení*. Praha: Cowi, 1996. Str. 300.

¹⁹⁴ MINÁŘ, Jaroslav: *Voltaire v naší společnosti a literatuře*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1964. Str. 12.

¹⁹⁵ VOLTAIRE: *Zaira. Verše. Výběr z prací dějepisných. Korespondence*. Praha: Odeon, 1974. Str. 156.

¹⁹⁶ Tamtéž, str. 156-166.

právě proto, že nebyly křesťanské. Voltaire byl proti přeceňování evropské židovsko-křesťanské civilizace a kultury.¹⁹⁷

Souhlasím s názorem, že Voltairovy historické spisy jsou velmi čtivé. Je to dané také tím, jak už bylo řečeno, že Voltaire se nesoustředí na pouhá data a události, ale na mravy, způsoby vlády a zvyky v jednotlivých zemích.

Jedním z cílů, které si Voltaire určil, bylo poskytnout lidem znalost jejich dějin¹⁹⁸ a vypudit z historie teologii, která chápala dějiny jako uskutečňování božského plánu.¹⁹⁹ Podle Mauroise je to tedy především dílo namířené proti historii pojaté nadpřirozeně.²⁰⁰

„Dějiny všech národů jsou překrucovány báchorkami až do chvíle, než přijde historie, aby lidi poučila. Když se však konečně v těch temnotách objeví vědecký duch, setká se s myšlením tak zaslepeným staletými bludy, že jej sotva může vývest z klamu; najde obřady a památníky, jež jsou tu proto, aby potvrzovaly lži.“²⁰¹

Voltaire považuje historické dění spíše za řetěz náhod, jež jsou výrazem přirozeného působení vědy, umění, techniky, hospodářství, obchodu a válek.²⁰²

V neméně důležitém historickém díle *Století Ludvíka XIV.* také upustil od klasického chronologického dělení dějin a rozdělil toto dílo do zvláštních tematických celků jako obchod, vojenství, umění atd.²⁰³

Stejně jako u díla *Esej o mravech a duchu národu*, tak i ve *Století Ludvíka XIV.* si Voltaire neklade za cíl pouze stroze popisovat události za života Ludvíka XIV, ale i povahu lidí či úroveň kultury v období vlády tohoto panovníka.

„V těchto dějinách se budeme zabývat tím, co si zasluhuje pozornosti všech dob; co může osvětlit schopnosti a mravy lidí, sloužit k poučení a podpořit lásku k ctnosti, uměním a vlasti.“²⁰⁴

¹⁹⁷ HOLZBACHOVÁ, Ivana: *Příspěvky k dějinám francouzské filozofie společnosti*. Brno: Masarykova univerzita, 2011. Str. 59-60.

¹⁹⁸ Tamtéž, str. 58-59.

¹⁹⁹ MINÁŘ, Jaroslav: *Voltaire v naší společnosti a literatuře*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1964. Str. 12.

²⁰⁰ MAUROIS, André: *Nesmrtelné stránky z Voltaira*. Praha: Nakladatelství Fr. Borovský, 1948. Str. 19.

²⁰¹ VOLTAIRE: *Výbor z díla*. Praha: Svoboda, 1978. Str. 241-242.

²⁰² SVITÁK, Ivan: *Humanista Voltaire*. In VOLTAIRE: *Voltaire - Myslitel a bojovník I. Filosofie, náboženství*. Praha: SNPL, 1957. Str. 68.

²⁰³ VOLTAIRE: *Výbor z díla*. Praha: Svoboda, 1978. Str. 38.

²⁰⁴ VOLTAIRE: *Zaira. Verše. Výběr z prací dějepisných. Korespondence*. Praha: Odeon, 1974. Str. 130.

Co mě zaujalo v tomto díle, bylo Voltairovo dělení světových dějin, ve kterých rozlišuje jen čtyři slavné století, čtyři slavné věky, které rozvíjely umění a lidského ducha.

„ Nelze si ovšem myslet, že tato čtyři století byla prosta neštěstí a zločinů. Dokonalost umění, pěstovaných pokojnými občany, nebrání tomu, aby panovníci nebyli ctižádostiví, národy svárlivé, kněží a mniši občas nepokojní a darebáčtí. Všechna století jsou si podobna lidskou špatností; znám však jen čtyři věky tak vynikající velikými talenty.“²⁰⁵

První období je podle Voltaira období Filipovo a Alexandrovo nebo také Aristotelovo, Platonovo v Řecku.

Druhým slavným věkem je podle jeho dělení století Caesarovo a Augustovo se jmény jako Cicero či Ovidius.

Třetí období italské je proslavené díky rodu Medičejských, kteří povolali do Florencie učence, období, kdy v Itálii ožila krásná umění.

Čtvrtým slavným obdobím je, jak už je zřejmé, století Ludvíka XIV. Podle Voltaira je to období, které v některých oblastech předčí i ty tři období před ním dohromady. Je to období objevů, zdokonalení lidského ducha nejen ve Francii, ale i v Anglii či Německu.²⁰⁶

V těchto Voltairových dílech nenajdeme jen historické informace, ale i odsouzení fanatismu církve, feudalismu, násilí, válek a zločinů králů a feudálů. I historie mu tedy sloužila k propagování jeho osvíceneckých myšlenek a boji proti všemu nespravedlivému.²⁰⁷

²⁰⁵ VOLTAIRE: *Zaira. Verše. Výběr z prací dějepisných. Korespondence.* Praha: Odeon, 1974. Str. 128.

²⁰⁶ Tamtéž, str. 127-128.

²⁰⁷ MINÁŘ, Jaroslav: *Voltaire v naší společnosti a literatuře.* Praha: Nakladatelství ČSAV, 1964. Str. 10.

7. Candide

Voltaireova povídka Candide byla napsána jako výsměch Leibnizovým teoriím o nejlepším světě. Toto dílo, ve formě středověkého románu o dobrodružných cestách hlavního hrdiny Candida, napsal Voltaire za pouhých několik dní.²⁰⁸

Domnívám se, že Voltairův Candide není jen kritikou teorie o nejlepším světě, ale i dalších nešvarů společnosti, na které Voltaire upozorňoval i ve svých ostatních dílech, ať už je to úplatnost církve, inkvizice, válka či obecně všechny druhy nesnášenlivosti.

Děj Candida je poměrně složitý, v díle nalezneme mnoho různých postav a zvratů v ději. V podstatě se jedná o Candidovo putování světem poté, co byl vyhozen z Vestfálského zámku barona Thunder-ten-Tronckha, neboť se zamiloval do jeho dcery Kunigundy.

Při svém putování po celém světě se Candide setkává se všemi možnými hrůzami světa, válkami, inkvizicí, znásilňováním, pohlavními nemocemi, prostitucí, krádežemi a prolhanými kněžími.

Candide si při svých cestách a při setkání se s těmito negativními jevy společnosti klade otázku o správnosti filozofických teorií, které mu na zámku vštěpoval jeho učitel Panglos o tom, že žijeme v nejlepším možném světě:

„Jestliže je tento svět nejlepší ze všech možných světů, jaké jsou vlastně ty ostatní světy? Ušlo by to, kdybych dostal napráskáno jenom já. Byl jsem přeci bit už u Bulharů. Ale bylo třeba, můj drahý Panglose, a největší filosofo, abych tě viděl všet a nevěděl proč? A vy můj drahý anabaptisto! Bylo třeba, abyste se vy, nejlepší ze všech lidí utopil v přístavě? A slečno Kunigundo, perlo dívek! Bylo třeba, aby vám rozpárali břicho?“²⁰⁹

Co se týče nejdůležitějších postav díla, je to právě Candide, z jehož jména již můžeme usuzovat o jeho charakteru. Candide ve francouzštině znamená doslova naivní, čistý, nevinný. V podstatě je jeho putování i jeho osobnostním vývojem, setkává se s nejrůznějšími hrůzami a utrpením a tvoří si svůj vlastní pohled na svět, který je však ze začátku silně ovlivněn Panglosovou výchovou o nejlepším možném světě.

Další postavou je tedy Panglos, který naivně věří ve své teorie, že vše ve světě je dobré, i když jeho osud, poté co musel opustit zámek, je plný utrpení. Postihne ho syfilis a na

²⁰⁸ SVITÁK, Ivan: *Humanista Voltaire*. In VOLTAIRE: *Voltaire - Myslitel a bojovník I. Filosofie, náboženství*. Praha: SNPL, 1957. Str. 48.

²⁰⁹ VOLTAIRE: *Candide a jiné povídky*. Praha: Lidové nakladatelství, 1970. Str. 82.

poslední chvíli uniká smrti oběšením. Věří až do konce, že vše je dobré, i když kolem něho zuří boje a umírají lidé.

„Nu dobrá, milý Panglose,“ řekl mu Candide, „ale povězte mi: když vás věšeli, řezali, bili, a když jste vesloval na galejích, myslel jste si pořád, že na světě je všechno zařízené nejlépe?“

„Myslím si stále totéž, co jsem si myslel předtím,“ odpověděl Panglos, „poněvadž jsem koneckonců filosof a nebylo by vhodné, abych popíral sám sebe. Leibniz nemohl přece nemít pravdu.“²¹⁰

Protikladem Panglose je v tomto díle postava Martina, který je naopak zosobněným pesimismem. Životy lidí jsou podle něj jen samým utrpením a na světě je podle něho jen velmi málo ctností a štěstí.

„Ještě jsem nikdy neviděl město, které by si nepřálo vidět nahromadě město sousední, nebo rodinu, která by neměla zálsuk na krk jiné rodiny. Všude mají slabí v žaludku silné. Ale hrbí se před nimi a mocní s nimi zacházejí jako se stádem, jehož vlna a maso je na prodej. Zjednoho konce Evropy na druhý se honí regimenty vrahů. Je jich na miliony a ukázněně vraždí a plení, aby si vydělali na živobytí, poněvadž nemají počestnější řemeslo. Nebo lidé ve městech. Řeklo by se: Radují se z míru, kvete tam umění – ale lidi zatím šíří zášť, starosti a takový neklid, jaký nevznikne ani v městě obleženém pohromami. A skrytá lítost je daleko krutější než zjevné svízele...“

„Ale přece je nějaké dobro,“ odvětil Candide.

„To je možné,“ řekl Martin, „jenže já nic takového neznám.“²¹¹

Voltaire odmítá Panglosův optimismus, ale neztotožňuje se ani s Martinovým pesimismem. Podle Ivana Svitáka Voltaire tímto dílem učí být činným pesimistou.²¹² Podle Voltaira tedy nemáme slepě věřit filozofickému optimismu, když je svět plný neštěstí, hrůz a utrpení, ale ani nelze podle vzoru Martina rezignovat na okolní svět.

V závěru díla, kdy se většina hlavních protagonistů opět shledala a žijí společně na malém hospodářství, Panglos neopouští své názory o nejlepším světě a podává špatné vysvětlení všech utrpení, které hlavní protagonisté zažili:

²¹⁰ VOLTAIRE: *Candide a jiné povídky*. Praha: Lidové nakladatelství, 1970. Str. 175.

²¹¹ Tamtéž, str. 135.

²¹² SVITÁK, Ivan: *Humanista Voltaire*. In VOLTAIRE: *Voltaire - Myslitel a bojovník I. Filosofie, náboženství*. Praha: SNPL, 1957. Str. 50.

„Tento nejlepší svět ze všech možných světů tvoří události, jež spolu navzájem souvisí, neboť venkoncem vzato kdyby vás nebyli vyhodili z jednoho překrásného zámku a nenakopali vás do zadku, protože jste miloval Kunigundu, kdyby vás nebyla dostala do drápů inkvizice, kdybyste neprošel pěšky celou Ameriku, kdybyste nenapíchl barona mečem, kdybyste nebyl přišel o všechny ovce z Eldoráda, nepochutnával byste si zde na citronech a pistáciích naložených v cukru“²¹³

Na to mu Candide odpovídá, že nicméně musejí obdělávat zahradu. Tato jediná věta je odpovědí, jak se postavit k otázce zla ve světě a přístupu k životu. Nesmíme se zabývat neplodným filozofováním, naopak se snažit zvelebit své okolí, brát život jaký je a pokud je to možné, snažit se o jeho zlepšení skromností a pracovitostí. Není to však myšleno tak, že se máme soustředit jen na „svou zahrádku“ a o ostatní záležitosti se nestarat, právě naopak je potřeba být činný a ne se chovat jako Panglos, který v situacích, kdy bylo potřeba jednat, jen hloupě filozfoval.

Podle Mauroise musíme tuto Voltaireovu větu chápat v širokém smyslu jako jakési mravní pravidlo. Podle něho věta „Pěstujme svou zahradu“ znamená snahu budovat úhledná města, zúrodnovat půdu, žít v podstatě tak, jak Voltaire žil ve Ferney. Nestarat se o zbytečnosti, život není ani dobrý, ani špatný. Je takový, jaký je.²¹⁴

²¹³ VOLTAIRE: *Candide a jiné povídky*. Praha: Lidové nakladatelství 1970. Str. 182-183.

²¹⁴ MAUROIS, André: *Nesmrtelné stránky z Voltaira* Praha: Nakladatelství Fr. Borovský 1948. Str. 17.

8. Voltaire ve výuce společenských věd

Voltaire, jako významný francouzský osvícenec a bojovník proti náboženské nesnášenlivosti, je jistě zmiňován na všech středních školách v předmětu základy společenských věd. Otázkou však je, jak velký důraz je na jeho život a dílo kladen. Z vlastní zkušenosti vím, že Voltaire je oproti jiným myslitelům spíše opomíjen.

Pro představu si dovoluji porovnat dvě středoškolské učebnice společenských věd, které jsem měla při svém studiu k dispozici. Pokud otevřeme jednu z pomůcek k výuce společenských věd pro střední školy *Odmaturuj ze společenských věd*, zjistíme, že většině nejvýznamnějších myslitelů je zde věnováno alespoň půl stránky. Avšak k celému osvícenství jsou zde pouze tři řádky a Voltaire spolu Rousseauem jsou zde zmíněni jen jako hlavní představitelé.²¹⁵

K dispozici mám ještě starší vydání středoškolské učebnice *Společenské vědy v kostce*, kde je jak Voltairovi, tak celému francouzskému osvícenství věnována poměrně velká část. V této publikaci se dozvíme základní informace o Voltairově životě a filozofii, o tom, že byl deistou, že popíral existenci nehmotné, nesmrtelné duše či že napsal mnoho protiklerikálních pamfletů. Stejně tak nás tato učebnice seznamuje s Voltairovým heslem „zničte hanebnost“, s jeho bojem proti nespravedlnosti a najdeme zde také přehled jeho nejdůležitějších děl.²¹⁶ Osobně si myslím, že takovéto množství informací, které je obsaženo v této učebnici, je dostačující pro bližší seznámení studentů středních škol s Voltairem.

Co se týče mého středoškolského studia, s Voltairem jsme byli seznámeni jako s břitkým glosátorem, který vystupoval proti dogmatům, a především jako s autorem *Candida*.

I když byla výuka společenských věd na našem gymnáziu, podle mého názoru, poměrně kvalitní, neobsahovala řadu podstatných informací týkajících se Voltairova odkazu, avšak chápu, že středoškolské učivo společenských věd je velmi rozsáhlé a je tedy velmi těžké v této záplavě informací vybrat to nejpodstatnější.

Jen pro zajímavost mohu zmínit, že na jedné francouzské internetové diskusi jsem našla debatu francouzských vyučujících na téma výuky francouzských osvícenců, především Voltaira na středních školách ve Francii. Našla jsem zde názor, že výuka o Voltairovi byla bohužel redukována jen na *Candida* a například Diderot z výuky zmizel úplně.

²¹⁵ EMMERT, František et al.: *Odmaturuj ze společenských věd*. Brno: Didaktis, 2003. Str. 166.

²¹⁶ HLADÍK, Jaroslav. *Společenské vědy v kostce*. 2. vyd. Havlíčkův Brod: Fragment, 1999. Str. 66.

Diskutující zde zmiňují, že častou součástí výuky je rozbor Candida či ještě Calasova aféra.²¹⁷

Při svém studiu ve Francii jsem se mohla blíže seznámit se stylem výuky a ta je opravdu zaměřena spíše prakticky na hlubší rozbor zásadních děl, než na velké množství informací, které by se žáci měli učit nazpaměť, což je spíše typické pro naše školství.

V každém případě by však Voltaire neměl být při výuce opomíjen, spíše naopak. Já osobně bych se nezaměřovala pouze na Candida, ale spíše na Voltairův přínos, co se týče občanských práv, jelikož svými názory předjímal hlavní zásady Deklarace práv člověka a občana vydané v roce 1789 při Velké francouzské revoluci. Především co se týče rovnosti občanských práv a rovnosti před zákonem, svobody jednání a názorové svobodě, toleranci atd.

Důležité je také zmínit, že Voltaire tyto pokrokové názory šířil ještě v době absolutistické vlády ve Francii, kdy takovéto myšlenky byly namířené nejen proti panovníkovi, ale i církvi, která měla ve Francii zásadní vliv, a díky tomu se vystavoval častým perzekucím. Neméně důležité je zdůraznit fakt, že Voltaire nejen kriticky psal, ale i aktivně proti bezpráví bojoval, což dodává jeho odkazu mnohem větší hodnotu.

V neposlední řadě je potřeba v jeho díle spatřovat také odkaz na důležitost vzdělání, neboť on svými díly šířil osvětu a vzdělanost a především požadavek tolerance, který je nutný uplatňovat nejen ve školním prostředí, ale také v celé naší společnosti.

²¹⁷[online].Dostupné : <http://www.neoprofs.org/t31000-participez-a-une-enquete-sur-l-enseignement-de-voltaire-a-l-ecole-college-lycee?highlight=voltaire>

9. Závěr

Cílem mé bakalářské práce bylo představit jednoho z nejdůležitějších osvícenských myslitelů Voltaira a podat ucelený pohled na jeho život a nejdůležitější myšlenky a názory.

První, poměrně rozsáhlou, kapitolu jsem si dovolila věnovat jeho životu nejen proto, že je velmi zajímavý a pestrý, ale podle mne je nutné ho znát pro lepší pochopení Voltairova díla. Z jeho životopisu vidíme, jak hodně ho ovlivnila libertinská výchova abbé de Châteauneufa, jak velký vliv měl na jeho dílo pobyt v Anglii a setkání s anglickými mysliteli či jak aktivně se Voltaire angažoval v různých záležitostech, kde vládla netolerance a fanatismus. Rebelie proti královské a náboženské moci a s tím spojené perzekuce, věznění, vyhnanství, ukrývání se – tím vším můžeme charakterizovat jeho život, který na člověka s různými zdravotními neduhy, nebyl zrovna poklidný.

Voltaire však až do poslední minuty svého života aktivně bojoval proti všem nespravedlnostem a to nejen pomocí svého pera a pamfletů plných brilantní ironie.

V dalších kapitolách jsem se pokusila o interpretaci Voltairových názorů, týkajících se filozofie, společnosti a náboženství a své závěry jsem se snažila podepřít patřičnými ukázkami z jeho děl. Zaměřila jsem se pouze na nejdůležitější oblasti jeho zájmů, neboť Voltairovo dílo je velmi rozsáhlé, co do počtu vydaných děl, tak do hloubky jejich myšlenek.

Neméně důležitá je Voltairova historiografická práce a jeho nové pojetí dějin, které nechápal jako posloupnou řadu událostí a střídání různých panovníků, ale jako vývoj lidského ducha a kultury.

Dále jsem se zaměřila na Voltairovo dílo *Candide*, které je sice nevelké co do počtu stran, ne však do hloubky myšlenek. Toto dílo může vypadat jako obyčejný příběh o poněkud zvláštních dobrodružstvích jednoho prostáčka, je však hlubokým dílem kritizujícím nejen teorie o nejlepším ze všech světů, ale i všech nešvarů společnosti jako úplatnosti, falešnosti církve, inkvizice, válek a dalších.

V této bakalářské práci jsem se snažila představit nejdůležitější momenty života tohoto významného myslitele a stejně tak vystihnout jeho nejzásadnější názory z oblasti filozofie, náboženského a politického myšlení, díky kterým můžeme Voltaira považovat za velmi pokrokového myslitele, jenž svými myšlenkami předjímal dnešní demokratickou společnost, založenou na všeobecné toleranci a občanských právech a svobodách.

10. Prameny a literatura

EMMERT, František et al.: *Odmaturuj ze společenských věd*. Vyd. 1. Brno: Didaktis, 2003. 224 s. ISBN 80-86285-68-5.

HEJNA, Dalibor: *Náboženství a společnost: věda o náboženství a její historické kořeny*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010. 198 s. ISBN 978-80-247-2427-0.

HLADÍK, Jaroslav: *Společenské vědy v kostce*. Vyd. 2. Havlíčkův Brod: Fragment, 1999. 108 s. ISBN 80-7200-334-8.

HOLZBACHOVÁ, Ivana: *Příspěvky k dějinám francouzské filozofie společnosti*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2011. 168s. ISSN 1211-3034.

MAUROIS, André: *Nesmrtelné stránky z Voltaira*. Přel. J. Pistorius a E. Formanová. Praha: Nakladatelství Fr. Borovský, 1948. 133 s.

MAUROIS, André: *Život Voltairův*. Přel. L. Weinfurterová. Praha: F. Topič, 1933. 118 s.

MINÁŘ, Jaroslav: *Voltaire v naší společnosti a literatuře*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1964. 71 s.

ORIEUX, Jean: *Voltaire neboli vláda ducha I*. Vyd. 1. Přel. Z. Schauta. Praha: Odeon, 1979. 315 s.

ORIEUX, Jean: *Voltaire neboli vláda ducha II*. Vyd. 1. Přel. Z. Schauta. Praha: Odeon, 1979. 402 s.

Ottův slovník naučný: Ilustrovaná encyklopedie všeobecných znalostí. Sv. 26, U-Vusín. Praha: J. Otto, 1907. 1077 s.

PUJOL, Stéphane: *Voltaire, entre la légende et l'histoire*. Paris: Ministère des affaires étrangères, 1994. 85 s.

- THADDEUS, Victor: *Voltaire: Génius výsměchu*. Přel. B. Štěpánek. Praha: Aventinum, 1931. 294 s.
- TRETERA, Ivo: *Nástin dějin evropského myšlení (Od Thaleta k Rousseauovi)*. Vyd. 1. Praha: Covi, 1996. 330 s. ISBN 80-901588-4-6.
- VOLTAIRE: *Candide a jiné povídky*. Přel. R. Krátký. Praha: Lidové nakladatelství, 1970. 186 s.
- VOLTAIRE: *Filosofický slovník, čili rozum podle abecedy*. Přel. E. Horká. Praha: Votobia, 1997. 277 s. ISBN 80-7220-061-5.
- VOLTAIRE: *Rozprava o snášelnivosti napsaná u příležitosti popravu Jana Calase – díl I*. Přel. A. Gottwald. Praha: Karel Stan. Sokol, 1912. 176 s.
- VOLTAIRE: *Rozprava o snášelnivosti napsaná u příležitosti popravu Jana Calase – díl II*. Přel. A. Gottwald. Praha: Karel Stan. Sokol, 1912. 163 s.
- VOLTAIRE: *Voltaire - Myslitel a bojovník I. Filosofie, náboženství*. Vyd. 1. Přel. J.B. Kozák a V.T. Miškovská. Praha: Státní nakladatelství politické kultury, 1957. 599 s.
- VOLTAIRE: *Voltaire - Myslitel a bojovník II. Církev, stát a právo*. Vyd. 1. Přel. J.B. Kozák a V.T. Miškovská. Praha: Státní nakladatelství politické kultury, 1957. 513 s.
- VOLTAIRE: *Všetečné a bezbožné otázky nábožného doktora theologie Zapaty*. Přel. K. Pelant. Praha: Volná myšlenka československá, 1929. 29 s.
- VOLTAIRE: *Výbor z díla*. Přel. H. Horská. Praha: Svoboda, 1978. 262 s.
- VOLTAIRE: *Zaira. Verše. Výběr z prací dějepisných. Korespondence*. Vyd. 1. Přel. V. Miškovská, J. Pokorný, M. Pravda. Praha: Odeon, 1974. 308 s.

Participez à une enquête sur l'enseignement de Voltaire à l'école: [online]. [cit. 2012-03-21].

Dostupné z: <http://www.neoprofs.org/t31000-participez-a-une-enquete-sur-l-enseignement-de-voltaire-a-l-ecole-college-lycee?highlight=voltaire>

Voltaire:[online]. [cit. 2012-03-21]. Dostupné z: <http://fr.wikipedia.org/wiki/Voltaire>